

VYDANÉ SVAZKY *OSENÍ*, KNIH MLADÝCH ČTENÁŘŮ

1. SVATOPLUK ČECH: *VÝBOR Z BÁSNÍ* 60 h
2. K. POSPÍŠIL: *ROK V NĚMECKÉ ŠKOLE* 50 h
3. CARL EWALD: *TICHÉ JEZERO* 60 h
4. SVATOPLUK ČECH: *Z POVÍDEK A ČRT* 60 h
5. F. J. CECETKA: *BÝVÁVALO...* 60 h
6. *HŘSTKA POVÍDEK ZE SPISŮ P. K. ROSEG-
GRA* 50 h
7. D. V. GRIGOROVIČ: *ANTON UBOŽÁK* 1-20
8. DR. ZIKMUND WINTER: *DVA DNI NA STA-
ROMĚSTSKÉM DOMĚ RADNÍM* 70 h
9. B. BAUŠE: *V JAŘMU A VE VOLNOSTI* 70 h
10. *VYBRANÉ PRÁCE V. M. KRAMERIA* 80 h
11. HELENA NYBLOMOVÁ: *POHÁDKY* 80 h
12. DR. D. PANÝREK: *ZDRAVÍ NEJVĚTŠÍ PO-
KLAD* 80 h
13. JAN NERUDA: *VÝBOR Z BÁSNÍ* 80 h
14. K. ROŽEK: *DVĚ POVÍDKY O PRÁCI* 90 h
15. E. THOMPSON SETON: *BINGO. LOBO.
MATKA LIŠKA.* 60 h
16. F. STREJČEK: *JMÉNEM, SRDCEM STEJNĚ
ČECH* 50 h
17. FR. DOUTLÍK: *MALÉ HVĚZDÁŘSTVÍ* 90 h
18. K. M. STAŇUKOVIČ: *MEZI NÁMOŘNÍKY* 80 h
19. IGNÁT HERRMANN: *TOBIÁŠKŮV ŠTĚ-
DRÝ DEN A NĚKOLIK ŽERTOVNÝCH PO-
VÍDEK O ZVÍRÁTKÁCH* 80 h
20. F. V. VYKOUKAL: *O DVOU ŘEMESLECH* 80 h

(Při vazbě list ~~18~~ se ~~poněkud~~)

21. E. THOMPSON SETON: <i>PTAČÍ PŘÍBĚHY</i>	70 h
22. E. T. A. HOFFMANN: <i>CIZÍ DÍTĚ</i>	50 h
23. JAR. KAMPER: <i>PROCHÁZKY STAROU PRA-
HOU (I.)</i>	80 h
24. MARJA KONOPNICKA: <i>BLÁZNIVÝ FRANEK.
NĚMČICI. KOUŘ</i>	60 h
25. GUSTAV KLIKA: <i>POUPATA</i>	50 h
26. J. LEMAÎTRE: <i>SĚDMERQ POVÍDEK</i>	90 h
27. V. I. NĚMIROVIČ - DANCENKO: <i>SOKOLÍ
HNÍZDA</i>	90 h
28. JAR. KAMPER: <i>KAREL ŠKRĚTA</i>	70 h
29. S. T. SEMENOV: <i>DĚTI V TOVÁRNĚ</i>	60 h
30. ARNE NOVAK: <i>PATERO OBRÁZKŮ Z DĚJIN
KNIHY</i>	80 h
31. SV. BUDE: WACŁAW SIEROSZEWSKI: <i>LETO-
ROSTY</i>	

VÁZANÉ SVAZKY (ORIG. CELOPLÁTĚNÁ
VAZBA) O 50 HAL. DRAŽŠÍ.

PATERO OBRÁZKŮ
Z DĚJIN KNIHY.

NAPSAL
ARNE NOVÁK

F. TOPIČ, PRAHA 1911

ÚVOD.

Pro většinu čtenářů, mladých i dospělých, počínají dějiny knihy knihkupeckým krámem. Čtenář si vzpomíná na jasně ozářenou a úpravně vyzdobenou výkladní skříň knihkupcovu, v níž na první pohled upoutala jeho pozornost nová kniha buď jménem dávno oblíbeného spisovatele neb vábným a slibným názvem neb rozkošnou úpravou vazby či obálky. Několik dní, chodě mimo knihkupcův výklad, obnovovaný a doplňovaný každé soboty, nahlíží čtenář dychtivě za veliké a zářivé skleněné tabule, až tam uprostřed spisů pestře obrázkových, jemných uměleckých děl, sešitků v barevných obálkách nalezl svou milou knihu, která jej k sobě volá a zve stále svůdněji. Konečně čtenář jednoho dne neodolá, vstoupí do krámu a zakoupí si svazek dávno vytoužený. Pak začíná pro něho nová historie knihy. Vše krásné, co při četbě nad jejími stránkami prožil, promyslí, procítí, proměňuje se v jeho mysli ve zvláštní důvěrný celek, v podivuhodný příběh duše, často pevně spojený s vlastním životem čtenářovým. Pro tuto osobní historii knihy, kterou si čtenář

vytváří sám, zapomínává pravidelně na dějiny knihy, předcházející před chvílí, kdy ji v balíku pošta nebo dráha dodala knihkupci.

Ale již před tím prožila kniha osudy velmi rozmanité a složité. Po dlouhých měsících práce zároveň namáhavé a radostné odevzdal spisovatel pečlivě pročtený rukopis své knihy za čestný plat (honorář) nakladateli. Z rukou nakladatelových putoval rukopis do knihtiskárny, kde knihu nejprve sazeči kovovými literkami vysázeli, na to tiskaři ve strojích po jednotlivých arších vytiskli, konečně knihaři složili, slepili a svázali do připravených obálek. Teprve pak kniha přišla do knihkupeckého prodeje. Tento postup knižní výroby dal by se nazvat mechanickými dějinami knihy. Kdo by se o něm chtěl podrobněji poučiti, musil by se seznámit se zřízením a dějinami knihtisku, knihařství, knihkupectví.

Avšak vedle těchto zevních, průmyslových a obchodních osudů, má každá kniha ještě jiné v pravém slova smyslu duševní osudy, které končí právě ve chvíli, když spisovatel pročtený a prohlédnutý rukopis odkládá jako hotové dílo. Kniha vzniká v duši spisovatelově, zraje v ní, podléhá tu mnohým změnám. Jako blesk kmitne se duši spisovatelovou základní myšlenka knihy, a spisovatel často neví ani sám, zda myšlenka ta jest odleskem některé události jeho vlastního života, zda je výsledkem dlouholetého přemýšlení, zda souvisí s jeho četbou. Spisovatel cítí, jak tato základní myšlenka nového díla se takřka zmocňuje jeho celé bytosti, jak znovu a znovu se k ní

musí vraceti, jak vše, co prožívá, koná, myslí, čte, mimovolně s ní souvisí.

Spisovatel vidí takřka před sebou hlavní postavy své knihy. Pozoruje, jak vymyšlené ty osoby podnikají různé činy, jak mají podivuhodné osudy, jak pracují, trpí, umírají — a hle, celý děj budoucí knihy vystupuje již v obraznosti spisovatelově. Brzy zjevují se spisovateli krajiny, země, města, místnosti, v kterých se děje jeho příští knihy odehrávají; jsou to namnoze vlastní vzpomínky z cest, z mládí, z četby, které obrazy se v těchto obrazech.

Ale spisovatel dobře ví, že posud nemůže začít psát svou knihu. Vše, co vykouzluje mu jeho obrazotvornost (fantasie), tolik podobná snu, jest neurčité, matné, prchavé, takže chvílemi se básníkovi zdá, že toho vůbec nedovede slovem zachytiti. Spisovatel snaží se proto napomáhati svojí obrazotvorností studiem a rozumovou prací. Čte svědomitě spisy, z nichž možno se poučiti o dobách, kde hrdinové jeho budoucí knihy mají žít, o krajinách a životních poměrech, které jeho dílo bude líčiti, o předmětech, jimiž osoby v knize vystupující budou se v hovorech zabývat. Nestuduje však jen knihy, nýbrž i život. Všimá si povah, dle kterých by mohl nakresliti svoje postavy; naslouchá pečlivě jejich hovoru; sleduje jejich zvyky, pohyby, záliby. A hle, vše se v jeho mysli rýsuje již jasněji a pevněji — není to již pouhý prchavý sen, co naplňuje jeho obrazotvornost, nýbrž skutečný život, který nebude již tak nesnadno zachytiti.

Spisovatel přistupuje k vlastní práci. Načrtne si nejprve všeobecně obsah svojí knihy, rozdělí si děj; promyslí, zda jednotlivé částky jsou souměrné; někdy na zkoušku napíše si ten či onen výjev, na němž mu zvláště záleží, někdy vypracuje si nejprve oddíly nesnadné. Pak píše kapitolu za kapitolou dílo, hledě k tomu, aby sloh byl půvabný, jasný, názorný a libozvučný, a nejednou přepracuje větší neb menší část knihy, jen aby zdokonalil svůj výtvar. Konečně je hotov, ale přece rukopis nedává z ruky. S přisností k sobě samému a svému dílu pročítá jej znovu, škrtá zbytečné, vyplňuje mezery, zušlechťuje sloh, až posléze kniha vyhovuje jeho představě. Tu může spisovatel s hrdostí nad dokonaným vznešeným dílem odevzdati rukopis a toužebně čekati, až opětně jako jasný blesk kmitne jeho duší myšlenka nového díla.

Toť duševní historie knihy, většině čtenářů neznámá a často nepochopitelná. Vědu, která se zabývá těmito vnitřními dějinami knihy, jmenujeme *literárním dějepisem*. Jako dějepis vůbec, obírají se i literární dějiny především minulými dobami; tam pak, kde obracejí se k přítomné době, snaží se vyložiti ji pomocí minulosti. I vykládá literární dějepis, jak v různých dobách a u různých národů vznikaly knihy ze života a z mysli spisovatelů. Aby to dobře pochopil, literární dějepisec se seznamuje se životopisem, činností a názory spisovatelů a vypráví pak, kterak všecka díla jednoho spisovatele tvoří jednotný a přirozený celek, a jak tento celek opětně souvisí se životopisem spisovatelovým.

Ale žádný spisovatel nestojí ve světě sám; každý je synem svého národa, svojí doby. Duch každého národa obráží se ve spisech jeho básníků a učenců: jako díla jednoho národa mají společný jazyk, tak mají i společnou povahu, společné snahy, společné myšlenky. Literární dějepisec stále se snaží v knihách jednoho národa čili v *národní literatuře* vyhledati tyto společné rysy. Při tom ovšem nezapomíná, že národ učí se od národa, a že leckteré myšlenky jsou vypůjčeny od sousedů, kdežto jiné opětně jsou vůbec mezinárodní. Toto pozorování činí literární dějepis velmi významnou naukou, vždyť učí rozuměti v knihách netoliko duši jednoho spisovatele, nýbrž i z duší jednoho národa, ba i duši velkých národních skupin.

Každý spisovatel, každý národ vyrůstá v určité době, jejíž myšlenky, city, mravy vysloveny jsou buď vědomě neb mimoděk v jeho knihách. Spisovatelé vykládají buď přímo neb prostřednictvím osob v jejich knihách vystupujících o náboženství, o mravních zásadách, o myšlenkových snahách svojí doby. Tu zvidáme, jaké byly poměry ve státě, v obci, rodině za toho neb onoho věku, jak lidé se učili, jak pracovali, jak se živili za doby spisovatelovy, jaký měli kraj, byt, zábavy. Takto může před námi současná kniha oživiti i ony pradávne věky, z nichž máme nepatrné neb skoro žádné památky, tak stává se dějepisec literární zároveň dějepiscem vzdělanosti. I vyměřen jest literárnímu dějepisu velký a vznešený úkol: na základě důkladného poznání knih křísí takřka

nejen význačně spisovatele, dávno mrtvé, nýbrž oživuje i celé národy a celé doby v jejich nej-
ušlechtilejších snahách. Zároveň však slouží lite-
rární dějepis výborně také přítomnosti tím, že
učí rozuměti jí lépe a že budí pravou lásku k je-
jím nejkrásnějším výtvorům, jakými jsou právě
díla básníků a spisy učenců, shrnované stručně
cizím jménem *literatura*.

S vědou, o níž jsme zde mluvili, s literárním
dějepisem, seznamuje se mládež pravidelně teprve
na vyšších školách, když byla předem poznala
základy všeobecného dějepisu, když se naučila ně-
kolika cizím ať živým ať mrtvým řečem, když po-
chopila alespoň základy vzdělanosti některých
předních národů, buď v přítomnosti neb v minu-
losti vynikajících. Postup celé té vědy jest ne-
snadný, a teprve dospělejší mysl může s prospě-
chem porozuměti jejímu vnitřnímu ústrojí. Avšak
některé výsledky literárního dějepisu upoutají a
zároveň poučí i mladičké čtenáře. Také oni touží
zvědět, kterak lidstvo žilo, myslo, cítilo v dáv-
ných dobách a budou proto povděční, jestliže
literární dějepisec jim to vyloží na základě ně-
kterých vynikajících děl minulosti a jestliže jim
při tom poví, jak vypadaly knihy a spisovatelé
v oněch důležitých obdobích lidské vzdělanosti.

Této ušlechtilé touze mladých čtenářů chce
vyhověti naše knížka, která předvádí pět obrázků
z dějin knihy. Každý obrázek uvede mladého čte-
náře do důležitého a slavného období lidské vzdě-
lanosti v Evropě a zároveň seznámí jej s některým
vynikajícím národem, s nějakým výborným spiso-

vatelem, s některou památnou knihou. Až mladý čtenář dospěje, pozná, že mezi opravdovými vzdělanci často se přemýšlí, jedná, mluví, píše právě o těchto dílech, spisovatelích, národech.

První náš obrázek „*Hněv Achilleův*“ přenáší mladého čtenáře do pradávnej doby, kterou mohli bychom nazvat mládím lidstva. Na pobřeží Balkánského poloostrova i Malé Asie povznáší se nadaný a jarý národ k moci státní i duševní. Jsá zároveň hrdinský i důmyslný, vytrvalý i vzletný, koná s obdivuhodným štěstím skutky, které posud jsou vzorem mužné statečnosti a duševní ušlechtilosti. Pokořiv méně vzdělané a méně nadané kmeny, zakládá obce a státy, dává jim dokonalé zákony a vzorná zřízení, která buď stavi občany pod moc jednoho mocného vládce neb popřávají všemu svobodnému občanstvu účast ve vládě. Ve školách mládež se vychovává k dokonalosti tělesné i duševní, aby stát měl statečné vojíny, vzorné občany, milovníky krásy a síly. Dospělí občané účastní se válek na výboj i na obranu; podnikají lovy; dozírají na vzdělání polí; oddávají se životu veřejnému.

Ale zároveň stále se v mládeži i v dospělém občanstvu pěstí a rozvíjejí síly duševní. Náboženství, k němuž se mladistvý národ přiznává, s řadou krásných bohů a bohyň, naplňuje duše kouzelnými představami souměrných postav, půvabných pohybů, hrdinských činů. Tito bohové bývají uctíváni ušlechtilými závody, statečnými zápasy, slavnostními hrami. Ti, kdož se bohům nejvíce chrabrými činy přiblížili, jsou jmenováni

hrdinami a uctívání ve vzpomínkách, v pověstech, ve zpěvech. I tyto zpěvy, osvěžující vladaře, válečníky, občany po starostech státních a vojenských, mají mnoho souměrného a ušlechtilého ve své podstatě. Spojuje se v nich hudba i básnictví, zápasící člověk i kvetoucí příroda, postavy bohů i osoby lidské, hra i moudrost, národní uvědomění kmene i citění všelidské.

Oním podivuhodným národem, jenž se takto 700 let před Kristem vynořuje před našimi zraky, jsou Řekové, zakladatelé vzdělanosti evropské, jejichž duševní krása a ušlechtilost posud jest vzorem novověkým národům. Básník hrdinské písně, s kterou náš obrázek blíže seznamuje, jest praotec všeho básnictví Homeros, jehož dílo nikdy nesestárne, jako nestárne zpěv skřivanův, hukot jarního potoka, šumění lesa.

Vzdělaný a mocný národ, do jehož středu nás uvádí druhý obrázek, „*Básník Aeneidy*“, pokládá se sám za bratra, žáka a dědice starých Řeků; jsou to Římané z první doby císařské nedlouho před zrozením Kristovým. Silou udatných i tvrdých paží i přesného a chladného rozumu ovládli Římané, potomci nepatrných kmenů italských, celý tehdy známý svět. Krvavé a ukruté války s nepřáteli i mezi spoluobčany předcházely, než Římané opanovali všecku souši i všecko pomorí, než pokořili na sta národů, než proměnili svoje město v pyšné sídlo císařské. Latina, řeč libozvučná pro ucho a přesná pro myšlenku, stala se jazykem světovým. Zákony římské, založené na přesném myšlení i na staleté zkušenosti, ovládly

celou Evropu a velký kus Asie. Promyšlené zřízení, podřizující každého jednotlivce svrchovanosti státní, obepialo železným kruhem celý svět. Od Řeků naučili se Římané mudrctví i básnictví; jejich bohy a bohyněmi vykrášlili svoje náboženství, od nich přijali smysl pro souměrnost, pro krásu tvaru, pro hudbu řeči.

Na trůně, vybojovaném v občanských zápasích, sedí velký panovník, císař Augustus, jenž touží, aby národ pochopil všechny výhody míru, klidné vlády občanského souladu. Jest dosti vzdělán osvětou řeckou, aby věděl, že básnictví působí na mysl národa kouzelnou mocí. Ve velmi nadaném, vzdělaném a ušlechtilém synu rolníkově se severní Itálie nachází básnického hlasatele svých zásad, a díla, která jasný a libezný Vergilius, básník „Aeneidy“, vytvořil, stala se nejen věčnými pomníky vznešeného ducha císařova, nýbrž i národního ducha římského.

Od severních národů germánských byla mocná říše římská ztroskotána, avšak její duch a její jazyk zůstaly nesmrtelnými. Církev křesťanská nejprve nepřítelkyně, pak dědička říše římské, učinila latinu svou řečí a naučila jí všechny nově pokřtěné národy. Posud téměř každý vzdělanec zná latinsky a čítává se zálibou římské spisovatele. Ale církev uchovala i římského ducha. Naučila se od císařství jeho pevnému a důmyslnému zřízení, jímž rovněž obepiala celý svět. Přijala císařskou myšlenku podřizenosti jednotlivcovy vůči svrchovanosti celku. Oblíbila si po římském vzoru básnictví, jež jest zdrojem životní moudrosti, mrav-

ního souladu, hluboké zbožnosti. Proto po celý středověk těšil se „básník Aeneidy“, mistr latinského jazyka a učitel římského ducha, veliké vážnosti, a podnes počítáme Vergilia k největším spisovatelům vůbec.

Třetí obrázek náš „*Křesťanský rytíř*“ čerpán jest ze středověkého života, jak nám o něm vypráví německý básník Wolfram z Eschenbachů (sch = š) kolem roku 1200. Řeky a Římany, kteří ovládali ve starověku Evropu, vystřídali noví národové, Románi a Germáni, a stvořili nejen nové říše, ale i nové mravy, nové básnictví. Sloučením smýšlení přísně křesťanského a národních zásad hrdinských dospěli k duchu rytířskému, v němž se hlásí zcela nová ušlechtilost mravní. Rytíř, jehož celé srdce jest zasvěceno Bohu a věčné spáse, náleží jarou svou silou, pružnou svou statečností, touhou po dobrodružstvích světu, avšak stavi tento svět vždy a všude do služeb božích. Podniká namáhavé výpravy do vzdálených zemí, aby přemohl nepřátele slova božího. Vydává se v nebezpečí života, aby pomohl vdovám a sirotkům, zvláště chráněncům božím. Když omráčil svým neuvěřitelným hrdinstvím silné své odpůrce, skládá meč pokorně ke krásným nohám slabé paní. Ke konci svého života uchyluje se do kláštera neb do poustevny, aby se zahloubal do tajemství víry a lépe pochopil Boha. Při tom všem má středověký rytíř ve svém duchu leccos dětinského. Miluje skvělé hry, pestrá roucha, skvělé kameny. Rád naslouchá a věří báchorkám, pověrám, pověstem. Sní toužebně o dalekých krajinách, cizo-

krajných národech, nemožných dobrodružstvích. Náš obrázek předvede nám rytířského básníka, v němž hlásí se tyto všechny rysy.

Jeho velké básni „Parcival“ obdivujeme se podnes, neboť všecek středověký duch jest tu zastoupen. Církev a rytířství podávají si u Wolframa z Eschenbachů ruce. Statečnost tělesná i ušlechtilost mravní jsou tu nerozlučně spojeny. Základní látka básně jest vyňata ze starodávných pověstí nadaného, avšak předčasně vymizelého národa Keltů v Anglii, děje jsou takřka přestrojeny do francouzského kroje rytířského. S tím se však bavorský rytířský pěvec nespokojuje, nýbrž prosycuje celou svou báseň národním duchem německým. Ježto pak byl Wolfram z Eschenbachů bytost vzácně hluboká, dotkl se ve veliké své skladbě otázek a záhad, které posud znepokojují a rozechvívají srdce lidské. Mluví-li dnes vzdělanci o křesťansko-rytířském středověku, o jeho duchu zbožném a dobrodružném, nazývají ten věk často *romantickým* (i = y): sotva kdo představuje rytířskou romantiku lépe než hrdina Parcival z našeho obrázku a než jeho pěvec Wolfram z Eschenbachů.

V prvních třech svých obrázcích jsme se zabývali vesměs díly obrazotvornosti básnické: Homeros, Vergilius i Wolfram z Eschenbachů zpívali v libozvučné mluvě o postavách, které se zjevily jejich fantasii. V posledních dvou obrázcích syojí knížky chceme se obeznániti však s knihami vědeckými, se světem učenců. Na rozhraní XV. a XVI. století, čili na přechodu ze středověku do

novověku, změnil se rozhled lidstva řadou důležitých objevů vědeckých. Odvážní plavci s Kolumbem v čele objevili za mořem Nový svět s neznámými národy, živočichy, rostlinami. Hvězdáři i počtáři našli nové zákony, jimiž se řídí tělesa nebeská a naše země. Učenci odkryli v latinských a řeckých knihách polozapomenutý neb špatně chápaný svět starověký s celou krásou básnických výtvorů, s celou moudrostí předkřesťanských myslitelů, s celou lahodou vzorných (klassických) jazyků. Veškeré Evropy zmocnil se neklidný a blažený neklid, podobný přírodnímu ruchu při příchodu jara. Lidstvo cítilo se obrozeno, omládnuto, občastněno. Velké hnutí to jmenujeme obrozením čili *renaissancí* (vyslov renesansi, an nosově). Každý dychtil získati si co nejvíce vědomostí a pomocí těch vědomostí ovládnouti svět; byla to doba velkých učenců a velkých dobyvatelů.

Vědění přestalo býti tajemnou výhradou a žárlivě střeženou výsadou několika jednotlivců jako za středověku, když kláštery, školy a rytířská sídla výlučně hostily učence a spisovatele. Lid toužil seznámiti se s novými, zajímavými poznatky, a učenci přáli si, aby jejich nauky rozšířily se v lidu a tak nabyly moci nad jeho myslí. Proto přemýšlely důmyslné hlavy o tom, jak by se knihy staly co nejpřístupnějšími, a z tohoto úsilí vznikl blahodárny vynález knihtisku. Náš pátý obrázek „*První tištěné knihy*“ vypravuje o začátcích umění knihtiskařského v Německu a o myšlenkách, které se šířily prostřednictvím knihtisku v Evropě. Vedle poznatků vědeckých a

vedle výtvorů obraznosti básnické osvojují si „černé umění“ také smělé snahy o obnovu církve a mravů: proto souvisí knihtisk v prvních dobách svého vývoje nejen se zmíněnou renaissancí, ale i s *náboženskou reformací*.

Vynález knihtisku teprve dal knihám jejich vlastní podobu, jak nám jest běžna. Starověký Homeros i středověký Wolfram z Eschenbachů přednášeli ústně své výtvořky, a jejich posluchači zaznamenávali písemně jejich díla, která pak kolovala v opisech mezi čtenářstvem; také básně Vergiliovy šířily se rukopisně. Při tom často od opisovačů a nápodobitelů vkládáno do rukopisu leccos nového, vedlejšího, nepřislušného, co posud sotva můžeme odloučiti a rozeznati od původní podoby výtvořky básníka. Nyní však byl spisovatel jist, že tiskař správně a úplně otiskne jeho rukopis, a že tedy kterýkoliv čtenář snadno se dozví, co spisovatel myslil a jak to vyslovil. Od vynálezu knihtisku stává se vůbec spisovatel osobností váženou a samostatnou. Protože jeho díla se lehce a rychle šíří, nabývá veřejné moci a značného vlivu na obecnost. Ježto tiskař neb jiný nakladatel si od spisovatele kupuje rukopis díla, mění se spisovatelství v povolání hmotně výnosné, a proto může se mu básník neb učenec plněji věnovati než dříve, dokud závisel na klášteře, na škole, na světském pánu.

Poslední náš obrázek „*Velká Encyklopaedie*“ (ae = é) kreslí francouzskou učenou společnost ze století XVIII., doby to, kdy spisovatel moci a vážností svého pera staví se v popředí celého národa.

Francie povznesená vládou mocných králů, jest celou Evropou uznávána za první ze všech států. Paříž, zvelebená nádhernými stavbami, jest uctívána jako hlavní město vzdělaného světa. Tu shromažďují se urození šlechtici, bohatí bankéři, krásné dámy a oddávají se slavnostem, radovánkám, duchaplným hovorům. Tato vznešená a mocná společnost miluje nade vše důmyslné úvahy a vtípné rozmluvy o otázkách vědy a mudrctví a pyšní se, když učenci a spisovatelé se jich účastní a v nich rozvíjejí svoje odvážné a břitké názory. Učenci i spisovatelé však dobře vědí (právě jako v renaissanci), že vědění dává jim moc nad společností a neváhají této moci užiti i proti státu, proti církvi, proti platným řádům.

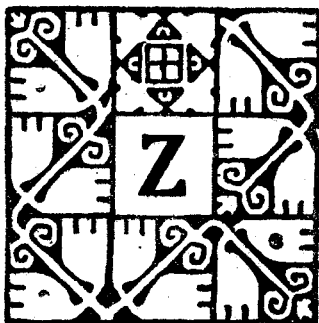
Ale vědění, má-li působiti, musí býti soustavně upraveno, přesně utříděno, jasně vyloženo. I seskupuje se množství francouzských učenců různých oborů, kteří v hlavních otázkách jsou za jedno, a sestavují obrovské dílo v podobě naučného slovníku, do kterého shrnují celý vědecký a mudrcový názor věku. Toť právě ona *Encyclopaedie francouzská*, o jejímž vzniku vypráví náš poslední obrázek. Takřka v popředí tohoto obrázku stojí živá, pohyblivá postava břitkého a duchauplného spisovatele Diderota, který celý podnik vede a řídí s nasazením všech svých sil. Diviš Diderot (vyslov Dydró) poslední postava literárních dějin v naší knížce, zastupuje plně novověkého spisovatele. Jeho duch je v stálém napětí, v ustavičném vzrušení, v chvatném neklidu. Myšlenka stihá myšlenku, nápad kmitá se za nápadem, dílo za dílem

vzniká v této hlavě stále úrodné. Každý spis napsaný jasně, vtipně, názorně souvisí se skutečností, s přítomným životem, denními potřebami. Každá řádka nutí čtenáře k samostatnému přemýšlení, pobízí jej, aby se ohlédl kolem sebe, aby lépe chápal život a aby moudřeji užíval svého rozumu.

Spisovatelé novověcí, zcela podobní Diderotovi, jsou a budou tvůrci knih, jež stanou se duševní potravou mladého čtenáře, až doroste. Pak pozná jistě, že oněch patero důležitých období evropské vzdělanosti, o nichž mluvily tyto obrázky, souvisí s naším duševním světem. Staří Řekové i staří Římané jsou právě tak našimi učiteli jako francouzští encyklopaedisté XVIII. věku. Rytířský středověk s romantickým svým básnictvím posud těší naše srdce jako krásná pohádka. Důmyslným vynálezům knihtisku jsme stále vděčni jako velikým dobrodincům. Podaří-li se těmto pěti obrázkům vzbuditi trochu porozumění a obdivu pro ony veliké zjevy lidského ducha, pak vykonaly plně svou úlohu.

I. HNĚV ACHILLEŮV.

jara roku 586 před Kristem zavládl v nádherných Sardách, hlavním to městě vzkvétající lydské říše v Malé Asii, radostný ruch.

Poddaní mocného krále Alyatta, jehož rodina panovala v Lydii již stopadesát let, byli šťastni, že po dlouholetých bojích s Medy, Babyloňany a Mileťany nastal klidný, čestný mír, a chystali se, že ho užijí co nejkrásněji. Sama příroda ukazovala se jim tohoto jara neobyčejně příznivou. Úbočí rozkošného pohoří Tmola slibovalo bohatou úrodu ve vinicích. V zahradách obsypány byly jedlé kaštiny nesčetnými květy. Pšeničná pole v údolích vlnila se žlutnoucím obilím. Lovci, kteří se toulali v cedrových lesích na horách, vyprávěli o nezvyklém množství zvěře. Pastýři hlídali veliká stáda mladých hříbat, jež jistě zvětší slávu lydských jezdců. Celé zástupy lidu valily se k zlatonosné říčce Paktolu, neboť pověst o bohatých nálezích lesklého písku stále se šířila.

Štědrý a moudrý král Alyattes z rodu Mermnadovců zvelebil nejen svůj palác, lesknoucí se zlatem a mramorem, ale celé město posypané květem stromů a vonící růžemi. Nyní roznesla se nejen po Sardách, nýbrž i po celé říši zpráva, že král Alyattes sezval do svojí residence všechny svoje místodržitele, vynikající vojevůdce, náčelníky starých šlechtických rodin, aby s nimi oslavil svátky míru a jara. Vzácní hosté se sjížděli se všech stran a budili v Sardách nadšení a obdiv. Přijížděli v celých průvodech s otroky temné pleti, s drahocennými dary pro krále, v pestrých a vzácných šatech. Někteří přiváděli s sebou hudebníky, jiní přijeli s ověčenými venkovany, jiní zase obklopeni byli celými zástupy ušlechtilé rostlých zápasníků a krasojezdců. V Sardách zazněla podivná nářečí různých krajů lidských; hojně se ozývala perština a babylonština; od kupeckých krámů doléhaly zvuky foinické; avšak lidé opravdu vzdělaní a vznešení mluvili vesměs řecky, jak bylo zvykem na pobřeží maloasijském. I na nádvoří Alyattově byla řečtina obvyklým jazykem, ba Alyattes byl proslaven tím, že rád hostil řecké pěvce, kteří zpívali o hrdinských činech svých národních bohatýrů; někteří Sardané tvrdili, že se koří dokonce řeckým bohům, hřímátemi Diovi, statečně válečníci Atheně a hlavně hbitému lukostřelci Apollonovi, mistru zpěvu a básnictví.

Také tentokrát měl řecký pěvec dodatí dvorským slavnostem největšího lesku. Když po posledních zápasech v lukostřelbě, v házení diskem, v běhu a ve skoku, v nichž se proslavili jak zá-

pasníci domácí, tak závodníci cizí, usedli vznešení hosté královi v nejnádhernější a nejrozsáhlejší síni paláce královského k hostině, povstal náhle sám vladař Alyattes a ohlásil, že připravil svým přátelům vzácné překvapení, „Poznáte,“ pravil, „za krátkou dobu muže, jenž jest největší pýchou všech, kdožkoliv mluví jazykem řeckým. Jest to pěvec Homeros, král básníků a miláček bohů.“

Rozechvění podivu a radosti zmocnilo se přítomných hodovníků, kteří v nádherných, většinou purpurových šatech, s vlasy pečlivě upravenými a silně navoněnými se skláněli nad stříbrné mísy s hojnými pokrmy a nad zlaté, uměle tepané poháry s rudým vínem mišeným vodou. A zatím co starci jedli s chutí a obratně z pečené zvěřiny, z ryb do zlata na oleji usmažených, z krásného jižního nakládaného ovoce, bavila se mládež, upíjejíc z lesknoucích se pohárů, o osobě připověděného pěvce.

V maloasijských městech věru nebyli pěvci vzácností. Na veřejných tržištích obchodních měst a při dvorech mocné šlechty zjevovali se několikrát za rok buď zpěváci s loutnou v ruce nebo přednášeči s dlouhou hůlkou, kteří zpívali neb recitovali dějinné pověsti kmenů řeckých, k nimž náleželi. Dříve zpívali s průvodem strunového nástroje celé dlouhé příběhy, později však stalo se zvykem, že básník povznešeným, pravidelně rozměřeným a ušlechtilé členěným hlasem přednášel děje, kdežto hudebník provázal jej melodií své loutny: takto posluchači mohli sledovati pozorněji vypravování a zároveň měli i hudební po-

žitek ze hry. Nejedn z hostí Alyattových naslouchal již častěji takovým pěvcům a hojně je odměnil za jejich důmyslný a jímavý přednes.

Byly to menší příběhy ze starodávných, většinou zapomenutých bojů řeckých kmenů s jejich sousedy a nepřáteli na pobřeží Malé Asie, na Balkánském poloostrově i na ostrovech Egejského a Jonského moře. Některý vynikající hrdina byl vždy předmětem úryvkovitého vypravování pěvcova. Nějaký jeho neobyčejný čin, jenž způsobil převrat v dějinách města, kmene, národa, byl tu líčen dopodrobna. Nejednou zasahovali i nebeští bohové a bohyně do pozemského děje: ukládali rekům práce, pomáhali jim v bojích, odměňovali je svou přízní, ano uváděli je i mezi sebe.

Zvláště často zpívali neb přednášeli pěvci o dlouholetých zápasech Řeků a Asijců před dávno již zbořeným hradem a městem Iliem na severozápadním břehu Malé Asie. Skoro každý rek, o němž bylo od přednášečů úryvkovitě vypravováno, bojoval buď sám před hradbami Iliu, neb alespoň některý z jeho předků účastnil se těch zápasů.

Když hodovníci Alyattovi vzpomínali na tyto pěvce, povstal mezi účastníky malý spor. Starý šlechtic, zjizvený v četných bojích, odporoval chvále, kterou mládež vzdávala rhapsodům, jak řecky pěvce ty jmenovali. Stařec tvrdil, že příběhy o Iliu, kterému také Troia říkali, nikdy se vůbec nestaly, nýbrž že si je pěvci prostě vymyslili. Prošel prý krajinu, kam pěvci trojské děje umísťují, ale nenašel tam ani trosek domnělého

llia. Setkal se prý ještě v mládí s lidmi téměř stoletými, a nikdo z nich nedovedl se upamato-
vati, že by kdy od předků slyšel o podobné válce. Nelze prý si též mysliti, že by bohové mísili se do boje lidských mužů, a že by osud jediného města tolik rušil klid nebešťanů.

Mladí hodovníci vyvraceli jeho slova. Pěvec nemusí a nechce vyprávěti děje — tak tvrdili — jak se staly, nýbrž, jak bohyně, učitelka zpěvu a odměňovatelka básníků, mu děje ty upravila. Nemá napomáhati paměti svých posluchačů, nýbrž má zúšlechťovati jejich srdce, zjemňovati jejich mravy, vychovávat je ke zbožnosti a k hrdinství. Jeho rekové nemají býti úplně podobni skutečným mužům, nýbrž mají býti vznešenější, moudřejší, krásnější, než obyčejní smrtelníci.

„Když si dává sedlák vyprávěti od souseda o svém otci a dědu,“ pravil jeden z mladších dvořanů Alyattových, muž štíhlého vzrůstu a jemných pohybů, „pak se raduje, když zví, že jeho otec a děd pásli právě tak stáda jako on, orali a mrvili pole stejně jako on, bydlili v téže sesuté chyši a živili se týmiž mastnými boby, které jsou jeho obědem. Ale zcela jinak šlechtic a hrdina. Poslouchá-li od pěvce o hrdinovi dávných dob, touží, aby se dověděl o hrdinství, jehož sám posud nedosáhl, ale jemuž by se ze zpěvu mohl naučiti. Velebí-li přednášeč mravy šlechticů dávno zemřelých, poslouchá pravý šlechtic jeho slova proto pozorně, aby mravy těmi se sám mohl ozdobiti.“

Slova ta se velice líbila mnohým z přítomných. Avšak jeden z vynikajících lidských šlechticů, jenž

byl mezi hodovníky znám jako milovník a znalec krásných výtvorů ze zlata, spěže a hlazeného kamene, zavrtěl mírně hlavou, a sledován upiátou pozorností stolovníků, pravil: „Také já poslouchám s radostí a se zálibou vypravování ctihodných přednášečů o hrdinách a bohatýrských bojích, o sporech bohů a úskocích mužů, o kráse paní a moci králů. Ale nejsem téměř nikdy úplně uspokojen. Každý krásný výtvor umělcovy ruky musí býti ukončen a mně se zdá, že ani výtvor básníkova ducha neměl by býti pouhým zlomkem. Avšak pěvci nám pokaždé vypravují jenom malý kousek děje, jenž nemá ani pravého začátku, ani pravého konce. Dozvídáme se sice o činech, ale zůstává nám ukryto, jaký výsledek, jakou odplatu činy měly. Seznamujeme se s jedním rekem a zdá se nám neobyčejným, přímo obrovitým. Teprve kdyby nám jej pěvec vyličil uprostřed ostatních bohatýrů, mohli bychom posouditi, zda je převyšuje. Nevím, milí přátelé, zda mně rozumíte. Chtěl bych, aby báseň pěvcova nebyla malým, pozlaceným a lesknoucím se střípkem, nýbrž dokonalou nádobou, již nic neschází, a z níž ústa pijí osvěžení, sílu, rozkoš.“ Na to se šlechtic odmlčel a pohleděl se zalíbením na pohár před sebe, v němž se lehounce chvělo temné víno.

Slova šlechticova sledoval také král Alyattes, a když šlechtic domluvil, řekl s vlídným úsměvem: „Snad vás uspokojí alespoň pěvec Homeros, o němž bych se odvážil tvrditi, že ve své dlouhé skladbě o hněvu Achilleově vytvořil více než pouhý zlomek.“ Současně kývl vladař na sluhu, aby Homera

přivedl; sluha odkvapil a stolovníci okamžitě porozuměli.

Všichni byli na Homera nesmírně zvědaví: ač většina z nich o něm častěji slyšela, přece ho posud z hostí Alyattových nikdo neznal. V nepokojném chvatu si vyprávěli, co kdo, třeba matně, o něm věděl. Kdosi se zmínil, že Homeros jest slepý a tvrdil, že od narození. Jiní tomu odpovídali: jak by mohl býti od kolébky slepcem pěvec, jenž umí názorně a jasně vypravovati o věcech přístupných pouze lidskému zraku? Někdo prohodil, že Homeros oslepl teprve, když svět a jeho divy dokonale prohlédl; když však skládal v samotě svou velkou báseň o Achilleovi, byl prý povděčen svojí slepotě, protože oči nečinily jeho ducha roztržitým.

Jiný hlouček přel se o to, zda Homeros umí psáti. Umění písma bylo i u vzdělanců 6. století před Kristem věcí vzácnou, a mnozí z přítomných sami neuměli psáti. Některým se zdálo, že básník tak obsáhlé paměti písma vůbec nepotřeboval. Dle úsudku jejich protivníků musil si činiti poznámky alespoň při skládání básně. Pře zůstala nerozhodnuta, neboť byla příliš znesnadněna nejistotou, zda Homeros jest opravdu slepý.

Jakýsi bohatý muž, jenž na moři měl mnoho kupeckých korábů, a s nimi konával daleké cesty, dokládal se, že Homera kdysi převáželi jeho playci na ostrov Kretu a jindy že setkali se s ním v Řecku; sám litoval, že se s proslulým pěvcem nikdy nestřetl. Boháči vpadl do řeči jeho starý soused, jenž přesvědčivě dokazoval, že Homeros

jest rodák z nedaleké Smyrny. Mnozí stolovníci mu v tom přisvědčovali, poznamenávajíce, že Homeros dle obecných zpráv mluví novějším nářečím řeckého obyvatelstva ve Smyrně, tak zvanou ionštinou, ačkoliv dle jeho velkého stáří lze souditi, že byl vychován v nářečí starším. Tato poznámka tajně uspokojila nejednoho účastníka hovoru, jenž se před tím obával, že Homerovi úplně neporozumí; ovšem novějšímu nářečí smyrenskému čili ionštině rozuměli v Lydii skoro všichni vzdělanci.

Zatím sklidili sluhové zbytky jídel, jichž si dávno nikdo nevšímal, a pouze poháry s vínem, pilně plněné z měsidel, zůstaly před hodovníky. Pojednou ztichl hovor, král Alyattes obrátil se ku vchodu a s ním zraky veškerých hostí. Dychtivě očekávaný Homeros vstupoval, veden sluhou královským a provázen pěvcem loutnařem. Byl to velebný stařec bohatých prošedivělých vlasů a bílého vousu. O hůlku, kterou přinesl k průvodu své recitace, chvílemi se opíral. Jeho pohyby byly ušlechtilé, avšak poněkud nejisté: Homeros byl opravdu slepý.

Ukloniv se směrem, kde tušil křeslo královo a pozdraviv i ostatní přítomné lehkým úklonem hlavy, dal se Homeros dovésti pěvcem průvodcem na ono místo sálu, odkud bylo nejlépe slyšeti přednes a zpěv. Ušlechtilým pohybem pozvedl hůlku, a když pěvec po jeho boku rozezvučel struny loutny a zapěl krátkou melodií, Homeros obrátil vyhaslé zraky k nebi a povzneseným hlasem vzýval Musu, dceru Diovu a dárkyni zpěvu, za pomoc, právě:

„O hněvu Achilla přej, o bohyně, Peleovice,
zhoubném, jenž Achajcům žal a tisíce připravil
strastí,
množství statečných duší v noc temnou Hadovu
seslal
bohatýrů, jich těla pak psům a dravému ptactvu
chystal za kořist všemu; tak Diova dala se vůle
od té neblahé chvíle, kdy prvně se rozešli v hádce
Atreův syn, vojsk velitel chrabrých a Achilleus
jasný.“

Již tato slova, obsahující zároveň zbožnou modlitbu i krátký obsah chystaného vypravování, zalíbila se všemu posluchačstvu. Sám způsob přednesu, provázeného chvílemi melodií loutny, byl okouzlující. Homer recitoval pozdviženým hlasem pravidelné dlouhé verše, členěné malými pomlčkami, a při přednesu pohybovala se hůlka v jeho ruce jako taktovka hudebníkova. Bylo rozkoší dáti se unášeti pravidelným spádem jeho slov, tak jako jest rozkoší kráčet v tempu pochodovém neb býti nesenu souměrně stoupajícími a klesajícími vlnami — tento básnický rytmus přešel z básníka přirozeně na celé shromáždění.

Ale i obsah vstupních slov upoutal hosty Alyattovy, neboť uváděl je rázem mezi bohy i hrdiny, o nichž každý již několikrát slyšel. Neboť kdo by neznal vládce nebes a bouře, krále bohů a pána pánů, všemocného Dia, bydlícího nad oblaky? Komu by byl neznám jeho zachmuřený bratr Hades, kralující nad dušemi zemřelých v podsvětí? I jméno Achajců, jak nazývání bývali od

pěvců Řekové obléhající Troji, bylo dosti běžné, třebaže jim v písních byla příkládána ještě jiná jména; za to každý z posluchačů věděl, že mezi nimi vynikl král mykenský Agamemnon, syn Atreův, jako vrchní velitel řeckého vojska a mladistvý bohatýr a kníže z Thessalie, Achilleus, syn Peleův.

Vzbudiv takto napiatý zájem mezi všemi, jal se Homeros pokračovati. Přednášel bez únavy a bez ochabnutí dlouhé hodiny, a pozornost posluchačů stále rostla. Všichni zapomněli, že sedí jako Alyattovi hosté v nádherné síni sardské; zdálo se jim, že s hradeb posvátné Troje hledí na krvavé zápasy Řeků a Trojanů, že vidí mísiti se bohy a bohyně do jejich bojů, že pozorují dopodrobna jejich odění, zbraně, tváře hrdinů, že slyší vášnivý hovor hádajících se bohatýrů, úpěnlivý hlas jejich modliteb, divoký pokřik jejich vojska. V podání Homerově bylo vše jasné a životné, ba posluchačům se zdálo, že posud nikdy v životě nepovšimli si tolika a tak poutavých maličkostí, jako nyní vedení čarovným slovem slepého pěvce. Když Homeros přednesl některou zvláště poutavou a důležitou část děje, odmlčel se na chvíli a občerstvil se vínem z poháru před ním postaveného; také posluchači učinili tak, aniž při tom procitli z kouzelného sna o Troji a o Achilleovi, v nějž je Homeros hudbou svého hlasu ukolébal.

I byl obsah Homerova vypravování v krátkosti tento.

Deset let již zakotveny jsou řecké lodi na pobřeží trojském a Řekové marně obléhají hradby

nedobytného města. Jednoho dne zjeví se u řeckého loďstva Chryses, kněz boha Apollona z ne-dalekého městečka, a žádá vrchního velitele Achajců, krále Agamemnona, aby mu za velké výkupné navrátil dceru, již ukořistil. Agamemnon však cti-hodného kněze hrubě urazí a nelítostně odmítne. Chryses stěžuje si bohu Apollonovi, jenž potrestá krutě vojsko Agamemnonovo: střílí na Achajce otrávenými šípky, které způsobují smrt morem; deset dní trvá mor v táboře. Achilleus, hrdina v boji i v závodním běhu, dá svolati sněm řeckých vůdců, kam pozvou i moudrého věštce Kalchanta, aby zjevil příčinu moru a navrhl prostředek k záchraně. Kalchas poví o hněvu boha Apollona a navrhuje bezpodmínečné vrácení dcery Chrysovy. To rozčílí lakotného i sobeckého Agamemnona, jenž se prudce oboří na věštce Kalchanta, ale i na Achillea. Uvolí se sice vrátiti Chrysovu dceru, ale náhradou uchvátí Achilleovu oblíbenou bělostnou otrokyni. Achilleus, hrdý a a přímý bohatýr bez bázně a hany, jest uražen a odloučí se od achajského vojska. S hlubokým hořem nad pohanou sedí na osamělém mořském břehu a hořce pláče nad nevděkem, jehož se mu za všechny válečné zásluhy dostalo. K zarmoucenému synovi přichází jeho božská matka Thetis a slibuje mu, že nejvyššímu všech bohů Diovi přednese jeho stížnost, jakmile se Zeus na Olymp navrátí. Zatím Chrysova dcera byla navracena usmířenému otci, mor ustal, ale Zeus, Thetidou poučený, umíni si pomstíti Achillea: Řekové budou tak dlouho Trojanům podléhati, dokud nejsle-

chetnější z vůdců Achajských, Achilleus nedostane zadostiučinění.

Všecky boje, které Achajci bez Achillea podnikají, končí jejich neúspěchem neb alespoň nerozhodně. Když Trojané posílají do boje nejlepší své hrdiny, mezi nimi i prince královského, statečného Hektora, odhodlá se konečně sám vrchní velitel řeckého vojska Agamemnon, že osobně se zúčastní zápasu. Při tom zraněn jest nejen Agamemnon sám, nýbrž i dva jiní výteční bohatýři řečtí, zchytralý Odysseus a statečný jezdec Diomedes, a ještě další zraněné přinášejí již do tábora řeckého, zatím co Trojané již již se tlačí k lodím Achajců. To vše pozoruje Achilleus, v němž přese všechnen hněv na Agamemnona neuhasl zájem o vítězství věci řecké. Posílá svého nejvěrnějšího druha Patrokla na zvědy, a ten zví od hovorného Nestora, nejstaršího mezi řeckými vůdci, o tísní Řeků. Výmluvný Nestor zapřisáhá rekovného Patrokla, aby buď usmířil svého přítele Achillea, neb alespoň vypůjčil si od něho jeho slavné odění a v něm pomohl Řekům.

Achilleus svolí po dlouhém váhání k úpěnlivým prosbám svého nejdražšího přítele a půjčí mu svou zbroj i svoje mužstvo a rozloučí se s ním srdečně. Již pouhý pohled na Achilleovu zbroj obrátí Trojaný na útěk: domnívají se, že jest to sám rychlonohý syn Thetidín; i královský princ Hektor dá se strhnouti k útěku. Tento náhlý úspěch Patrokla omámí, takže zapomene na moudrou radu Achilleovu, aby nepouštěl se daleko. S válečným vozíkem, s něhož bojuje, žene se až

k hradbám města, kde omráčí jej bůh Apollon, válčící na straně Trojanů, pak zraní jej hrdina Euforbos a konečně zabije ho sám Hektor. O mrtvolu Patroklova a jeho o skvělé brnění zuří krutý zápas. Zatím pospíchá posel podat Achilleovi zprávu o skonu jeho předraženého přítele. Tu Achilles zapomene svůj hněv pro žal nad smrtí Patroklovou a pro touhu pomstít jej; zapomíná však také, že věštba předpovídá mu skon, bude-li mstít krev druhovu. Rozhodne se vytrhnouti do boje, ale ježto nemá zbroje — jeho odění ukořistil Patroklovi Hektor — vyžádá od své matky, aby mu dala novou ukouti rukou Hefaista, boha ohně a zbrojře bohů.

Odpřísáhnuv nad vychladlým tělem Patroklovým pomstu, oblékne se z rána do brnění, které přinese matka: pravým divem božského umění jest překrásný štít. Achilles svolá achajské mužstvo, a prohlásí, že vzdává se svého hněvu a že usmíruje se s králem Agamemnonem, jenž odvolá staré své urážky. Než pustí se Thetidin syn do boje, věští mu jeden z jeho nesmrtelných koní blízkou záhubu. Na bojišti rozstoupí se nejen hrdinové řečtí a trojští, ale i bohové a bohyně dílem Řekům, dílem Trojanům přízniví. Při strašném zápasu hřímá Zeus v oblacích, a jeho bratr Poseidon, vladař moře, bouří vlnami. Achilles pobíjí vítězně Trojanů, i bohové jim přízniví ustupují. Achilles blíží se jako strašný hrdina pomsty a zmaru ke branám města, za něž uprchli veškerí Trojané.

Jenom královský princ Hektor stojí před branami, touže po rozhodném zápase s Achillem;

marně zrážejí jej staříctí jeho královští rodiče Priamos a Hekabe. Ale když strašný odpůrce se opravdu blíží, zděsí se i Hektor a couvá ke hradební zdi: ale Achilleus žene jej vždy znovu do šířého pole, aby mu nemohl z města nikdo pomoci. V té chvíli vloží Zeus na své vážky osudy obou hrdinů; miska s osudem Hektorovým klesne. Tu přestane Hektora chrániti i bůh Apollon, dotud mu příznivý, a bohyně Athena, ochránkyně Achajců, porazí jej slepotou, takže oštěp Achilleův učiní konec jeho bohatýrskému životu. Umíraje, prosí Achillea, aby vydal jeho mrtvolu staříčkému otci Priamovi; Achilleus odmítne však tvrdě prosbu umírajícího, ba jásá ve vítězné písni nad smrtí Hektorovou.

Na to propíchne obnažené mrtvole nohy a přiváže ji za ně k svému vozu, takže hlava rekova vleče se po zemi: tak odváží pýchu Trojanů do řeckého ležení. S hradeb trojských dívají se na poslední cestu potupeného Hektora král Priamos, královna Hekabe a předáci trojští, a srdce jim puká žalem. Nejbolestněji však ze všech hořekovala mladá krásná choť Hektorova Andromacha, v jejíž náručí chvěl se malý synáček. Byla uprostřed pilné domácí práce, když stihla ji zvěst, že Hektor padl. Pospíšila na hradby, klesajíc hořem. Co více krásné princezně mělo rozdíratí srdce, zda strašný pohled na pohaněnou mrtvolu chotě či tušení vlastní a synáčkovy budoucnosti?

Když Homeros skončil, rozhostilo se pohnuté mlčení sálem: všickni posluchači byli takměř překonáni nejen hrozným osudem Patrokla a Hektora,

nýbrž i tíhou spravedlivého hněvu a ušlechtilé pomstychtivosti Achilleovy. Nikdo neptal se po dalším průběhu děje, neboť Homeros naznačil jasně, že přízeň bohů se přiklonila k Achajcům, a že Troja musí padnouti, ztracen-li Hektor. Když po chvíli probudili se posluchači z mocného dojmu, jako procítáme ze živého sna, chvátili k Homerovi a děkovali mu, nesouce zároveň odměnu. Král Alyattes byl nejspokojenější a nejštedřejší ze všech, a vedle něho hned onen urozený a přísný milovník krásných uměleckých výtvorů. Avšak Homeros nesnesl dlouhé a přílišné chvály, nýbrž ukloniv se, odcházel se svým průvodčím pěvcem, rovněž bohatě obdarovaným, ze síně.

Ačkoliv zatím se nachýlilo k večeru, čehož si hodovníci při Homerově přednesu ani nepovšimli, netoužil nikdo z nich odejíti. Všichni cítili, že si musí pohovořiti o krásné básni, již Homeros je byl obdaroval. Král Alyattes, jenž četl s tváře svých hostí úplné uspokojení, přikázal sluhům přinésti nové zásoby vína. Brzy ocitla se celá společnost v živém hovoru: každý se obdivoval Homerovi, ale každý z jiného důvodu.

Nejprve promluvili staří šlechtici lyďští, prostí a otevření kmetové, kteří jindy málo souhlasili s řeckými novotami sardského dvora. Líbilo se jim, jak Homeros velebil hrdinské ctnosti pravého muže: neohroženou statečnost, hrdé sebevědomí, oddanou věrnost přítele, cit pro právo pomsty. Takto, pravili, vychovávají se z mládeže bohatýři, způsobili k válce a ctihodní i v míru. Jedněm z nich se líbilo, že básník věnuje tolik pozornosti

koním; jsouce od dětství vítěznými jezdci, zamilovali si neohroženého krotitele koní Diomeda a nedovedli zapomenouti Achilleova prorokujícího oře. Jiní byli náruživými lovci a pronásledovali v lidských horách divoké šelmy i dravé ptáky. Jak jim vyhověl Homeros, když ukázal se znalcem lovu a života zvířat v přírodě! Chtěje vylíčiti, jak se Hektor v rozhodném zápase vrhl na Patrokla, užil Homeros přirovnání:

„A jak v zápase lev když udolá mocného kance, ani v temenech hor boj svádějí s odvahou bujnou o skrovný pramene tok, neb touží se napítí oba; ztěžka kanec tu chroptí a lev ho zdolá svou silou — Hektor, Priamův syn, dech vyrval mu oštěpu ranou.“

Kdokoliv ze starých lovců slyšel živé to přirovnání, ihned si vzpomněl na podobný výjev z hor, jak je častěji viděl. Nejinak obdivovali se posluchači přírodnímu obrázku, jímž Homeros naznačoval Hektorův útok na Achillea:

„Skrčiv se vyrazil v před jak orel vysokoletý, jenžto se spouští v pláň skrz temné, oblačné chmury, slabé by uchvátil jehně neb plachého zajíce v poli.“

Avšak i změkčili Meďané, kteří bydlívali většinou roku v pohodlných městech a pouze na léto se stěhovali na venkov, aby užili lučin, polí a klidného života, byli povděční Homerovi. Upro-

střed ukrutných bojů, kde mrtvoly plnily koryta řek, a kde rozvášnění bohatýři toužili napít se krve svých nepřátel, uměl Homeros vsunouti řadu utěšených obrázků pokojného a radostného rolnického života.

Všem utanuly v myslí líbezné výjevy, které umělec-bůh Hefaistos vtepal do drahocenných kovů, z nichž ukut byl Achilleův štít. Na povrchu štítu bylo pět soustředných vrstev z mědi, z cínu a ze zlata. Střední prstenec znázorňoval v mědi vesmír: zemi uprostřed moře a nad ní oblohu se sluncem, měsícem a hvězdami. Krajní úzký kruh rovněž z mědi tepaný podával obraz okeanu, obtékajícího vše. Na druhém kruhu vyciselovalo bylo v mědi město v míru a ve válce, na čtvrtém, také z mědi vyrobeném několik, příběhů pastýřských. Ale jak kouzelně se smál třetí kruh svými rolnickými výjevy tří ročních časů, které božský zlato-tepec vymodeloval v nejdražším kovu! Tam rozrývali rádly oráči hluboko tučnou ornici a byli za svou práci odměňováni číší vína. Tam slayily se obžinky: ženci se srpy, vazači s povříslly, sluhové a ženy chystající oběd připomínali ihned radosti léta. Tam předvedeno bylo vinobraní: mladistvé dívky a veselí jinoši nosili v košicích sladké plody révo-vých křů a tančili souměrně k hudbě varyta, která oslavovala v smírném smutku skon hochu, usmr-ceného střelami boha Apollona.

Když Homeros popisoval podivuhodný Achil-leův štít, viděli všickni štít živě před očima, a každý se zalíbením si zpřítomňoval právě výjev, jenž mu byl nejmilejší. Zároveň však tušili prozíravější z po-

sluchačů, že míruplné a něžné ty obrázky měly býti při vypravování oddechem po tolikere hrůze válečné. Homeros vyznal se vůbec v umění střídání a lahodné změny. Vedle odstavců, kde líčil spoustu činů a dějů, kladl dlouhé rozhovory, ať přátel mezi sebou, ať knížat achajských ve sněmu, ať bohů při hostině na Olympu. Z bojiště zaváděl do tiché domácnosti Hektorovy, z válečné vřavy přenášel posluchače na osamělý břeh šumícího moře. Nepředváděl jen muže zápasníky na lodích a ve zbroji, nýbrž zpodoboval i postavy žen pozemských i božských.

Když hodovníci hovořili o postavách Homerových, nemohli se nikterak shodnouti. Každý z nich pokládal jinou povahu za nejdokonalejší: ten Achillea, onen Hektora, jiný Patrokla, čtvrtý Nestora . . . vzpomínali na svoje známé, které jim tyto postavy připomínaly, a hle, Homeros mimoděk odhalil nejeden rys skutečných povah, jehož si dosud nevšimli. Bohatý kupec chválil Homera pro vystižení ziskuchtivosti Agamemnonovy, dva zpřátelení mladí šlechtici závodili chválou Achilleova přátelství, které překoná i hněv uraženého, starý dvořan královský upozorňoval, jak moudře vystižena jest povýšenost Diova nad bohy, a sám Alyattes prohodil několik slov o lahodě duše nešťastné Andromachy.

Tu povstal onen vynikající šlechtic, jenž před příchodem Homerovým vytýkal pěvcům nedostatek krásné celistvosti a ušlechtilé jednoty, a ukloniv se králi Alyattovi děl: „Děkuji ti, laskavý a moudrý panovníku, jménem všech nás, že jsi nás pozval

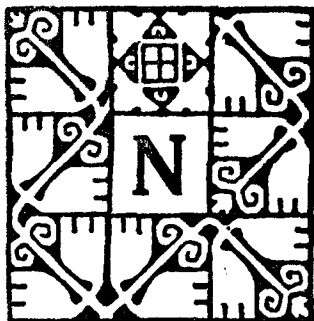
k těmto velikým hodům! Dobrota tvá nám popřála, že v paláci krále — jednotitele a ozdobovatele říše, poznali jsme pěvce, který sjednotil a ozdobil pověst a vyňal z ní část, jež sama v sobě jest celkem jako krásné lidské tělo, jako dokonalá socha, jako zdařilá číše. Hněv Achilleův, o němž Homeros nám vyprávěl, obsahuje v sobě celou válku trojskou, ale obsahuje i obraz celého lidského života, zmítaného vášněmi a řízeného vůlí bohů. Achilleus, syn Peleův a Thetidin, toť celý muž, a každý z nás poslouchaje o něm, stává se sám více mužem. Odejdemo dnes více obdarováni, než kdybys každému dal koš ryzího zlatého písku, vyrýžovaného z Paktolu. Naši vnuci nám budou záviděti, že jsme žili pod žezlem Alyattovým, ale snad též, že slyšeli jsme zpěv Homerův z jeho vlastních úst.“

Všichni hodovníci povstali a poklonili se králi. Modrá, teplá noc, která padala do sálu, vybízela je k odchodu.

Zpěv Homerův o hněvu Achilleově byl však zapsán, rozšířen a jako báseň, „*Ilias*“ nazvaná, jest po dvacet šest věků pramenem radosti a rozkoše všem vzdělaným národům.

II. BÁSNÍK VERGILIUS.

a nejnádhernější římské třídě, v Posvátné ulici, procházeli se za slunečního podzimního odpoledne koncem září roku 19. před Kristem dva vznešení Římané, a mezi tím co míjeli skvělé paláce veřejné i soukromé a mramorové chrámy italských i řeckých bohů, hovořili velice živě a se zřejmým dojetím. Jeden z nich byl vysoký stařec přímé, kostnaté postavy a přísného obličejce s orlím nosem a studeným pohledem šedivomodrých očí. Druhý byl malý, zavalitý muž neklidných tmavých zraků a hustých, trochu zkadeřených vlasů černých jako uhel; chvatné jeho pohyby a jiskřivé oči prozrazovaly mládí, avšak čelo a hladce vyholené tváře rozryty byly již hojnými vráskami. Byli to patrně vzácní mužové; mimojdoucí se jim klaněli, a často ustupovaly hloučky skromněji oblečených chodců této dvojici urozených Římanů.

„Tvoje dnešní zpráva o smrti básníka Publia Vergilia Marona v Brindisi a o jeho pohřbu v Ne-

apoli velice mne překvapila," pravil stařec. „Slychával jsem ovšem často o jeho útlém a chatrném zdraví, jak kašlával krev, trpíval bolestmi hlavy a žaludku, ale sotva bych se byl nadál, že nemoc jej sklátí, sotvaže dosáhl padesáti let. A přece byl tak mírný a opatrný v celé životosprávě! Věda, že mu jakožto rodáku mírné roviny pádské nesvědčí podnebí drsné krajiny římské, otrávené výparem močálů, trávil větší část roku na venkově nedaleko Neapole, v tom jižním ráji s olivovými a piniovými hájky, s vonnými zahradami mandlovníků a pomerančových stromů s pohledy na modré moře oživené loďkami a delfíny. Tam oddán tichému přemýšlení a literární práci žil něžný a skoro dětsky nevinný ten muž a zachovával stále duševní klid. Neopíjel se ani vínem ani pýchou, nevyhledával ani lahůdek ani pochlebenství, nedychtil ani po penězích ani po hlučné slávě, nežáril ani na své přátele ani nečelil skrytým svým odpůrcům. Byl v něm kus staroitalského sedláka z blažených republikánských dob, a myslil jsem vždy, že dosáhne také jako staroitalský sedlák dlouhého věku. Avšak jak se stalo, příteli, že Vergilius zemřel ve vzdáleném přístavním městě vyprahlé Kalabrie?“

„Vracel se ze studijní cesty do Řecka," odpověděl mladší snědý Říman. „Ta souvisí tak těsně s posledním básnickým dílem Vergiliovým, s hrdinskou básní Aeneidou, že bych skoro toužil povědět ti tobě vše, co vím o této podivuhodné skladbě, kterou nám sami Řekové budou asi závidět. Avšak nevím, zda to vše není též tobě známo?“

„Jen vypravuj! Nenáležím, jak víš, ke kruhu šfědrého podporovatele a příznivce Vergiliova rytře Maecenata, kde Vergilius četl zajímavým svým hlasem některé ukázky z rukopisu Aeneidy, a také k císaři Augustovi, jenž dal z básně té předčítati, nejsem zván, neboť patřil jsem kdysi k jeho politickým odpůrcům. Vše, co povíš, bude mně dojista novinkou,“ pravil stařec.

„Viš, jak svědomitý a úzkostlivý pracovník byl Vergilius. Ke každému odstavci svých básní konal hluboká studia; každý verš desetkrát propiloval a pětkrát hlasitě si přečetl, než uznal, že je dosti libozvučný a dokonalý. Pracoval-li na výborné své básni „Rolnictví“, která v celku čítá asi dva tisíce veršů, plných sedm let, byl by Aeneidě věnoval ještě daleko více času. Ačkoliv již plné desetiletí zabýval se touto hrdinskou skladbou, nebyl by ji jistě dříve než za tři roky odevzdal čtenářstvu, kdyby mu smrt nebyla vyrazila mistrovské pero z pečlivé ruky. Vypravuje se, že na smrtelném loži zapřisáhal přátele, aby Aeneidu jakožto dílo nepropilované a neurovnané spálili; nestalo se to však bohudik a jsem si jist, že jeho starý přítel Varius Rufus, také básník, který chce prý Aeneidu vydati, nalezne naopak ve Vergiliově pozůstalosti dílo dokonalé.

Však se Vergilius připravoval k němu také, jako by šlo o spis učený a nikoliv o výtvor básnické obrazotvornosti. Nejprve hledal obezřele látku, která by byla dosti vznešená a dosti národní, aby se plně hodila k zpracování hrdinskému. Dějinné události našeho města a naší říše z dob

republikánských i z nedávných válek občanských jsou sice plny hrdinské velikosti, avšak zároveň přeplněny stranickými vášněmi a politickými vztahy, jichž nechtěl se nestranný Vergilius, miláček císaře Augusta, tvůrce to obecného míru, nikterak dotýkati. Jiný z básníků byl by sáhl k hrdinským pověstem řeckým, které byly pramenem samého božského Homera a jeho následatelův. Jsou to opravdu věčně krásné látky pro básníka hrdinského, ale uchu pravého Římana přece znějí cize. Vergilius pokusil se tedy sloučiti obojí látky a vzav z řeckých pověstí uměleckou krásu a z naší italské minulosti národní vznešenost, zformoval hrdinský příběh Aeneův.

Ze začátku své básně zavodí Vergilius s prapocem všeho básnictví, s Homerem, v jehož Iliadě skoro pokračuje. Z vydobyté a zapálené Troje zachraňuje se Aeneas, syn bohyně Venuše a vznešeného Trojana; se staříčkým otcem na zádech a s maličkým synkem v náručí dostává se na loď. Jako hrdina druhé básně božského Homera, jako lstivý Odysseus bloudí Aeneas dlouho po Středomoří a podstupuje četná nebezpečí. Avšak které z nich jest osudnější než nástrahy krásné a vášnivé královny africké Didony, jež by byla málem Aeneu odvrátila od úkolu bohy stanoveného? Aeneas však překoná tyto nástrahy a když byl ještě sestoupil do podsvětí, vstupuje v Itálii na půdu, kde má položit základy k budoucí říši římské. Nalezne tam přátele i odpůrce. Starý král Latia, kolébky to Říma, Latinus oblíbí si Aeneu a zaslíbí mu ruku svojí dcery. Avšak královna

nepřeje cizinci a podporuje dřívějšího ženicha svojí dcery Lavinie krále Turna, jenž Aeneovi vypoví válku. Celá Itálie rozdělí se na dva tábory, a i bohové účastní se jako před Trojí boje. Mohlo by se zdát, že tu Vergilius slepě následoval Homerovu Iliadu, ale právě v těchto částech líčí Aeneovy a Turnovy zápasy o panství v Itálii, které skončí Aeneovým úplným vítězstvím a Turnovou smrtí, jest Vergilius básníkem zcela národním.

Navštívil všechna místa, kde se konaly ony boje, prohlédl v různých končinách Itálie pahorky, lesíky, studánky. V starobylých knihách i v hovoroch starců shledal si dávné pověsti, oživil bohatýrská jména, vzkřísil starožitné náboženské zkazky a báje. Kde nepodávaly mu ani kronikáři ani pověsti jistoty a jasnosti, dokreslil scházející rysy buď z vlastní obraznosti neb dle řeckých vzorů. Tak staroitalský pravěk smíšen jest v Aeneidě s řeckým uměním, právě jako ve vzdělanosti naší spojují se základy římské s ozdobami řeckými.“

Tu stařec, jemuž se jako zastanci pravého a ryzího římanství nelíbila tato poznámka, se trochu zasmušil, ale prohodil jen: „Proč však Vergilius podnikal cestu do Řecka, kterou zaplatil životem?“

Průvodčí jeho odtušil: „Měl vlastně namířeno do Malé Asie, aby navštívil místa, kde stávala kdysi Troja, a aby při své plavbě prohlédl ještě důkladněji končiny, v nichž jeho hrdina Aeneas prožil svá dobrodružství. Chtěl asi začátek Aeneidy, kde vypravuje o požáru Troje, přepracovati. Avšak

v Athenách setkal se s císařem Augustem a připojil se k jeho družině. Augustus stále Vergilia přemlouval, aby se s ním vrátil do Itálie. Vergilius nedovede nikomu odepřítí přání, tím méně milovanému svému císaři. Vsedl na jeho loď, na moři se rozstonał a v Brindisi vysazen byl z lodi jako umírající. Na smrtelném loži složil si ještě nápis na hrob a vyslovil žádost, aby byl pohřben nedaleko své villy u Neapole. Poslední jeho myšlenkou byla Aeneis.“

S jakýmsi hořkým rysem kolem úst, v němž bylo lze uhadnouti skryté nepřátelství, otázal se stařec: „Vypravuje se, že v posledních letech císař dvojnásobně přilnul k Vergiliovi. Jak bys to vysvětlil?“

Živě a srdečně odpovídal snědý Říman, jenž stejně ctil panovníka i básníka: „Císař Augustus jest Vergiliovým příznivcem již přes dvacet let. Když byl Vergilius třicetiletý a žil, skládáje podle řeckého vzoru, svoje lahodné básně o pastýřích a pastýřkách, na malém dvorci svého otce nedaleko Mantovy, přišel rozkaz Augustův, jenž tehdy se ještě nazýval Oktavianus, aby severoitalské statky rozděleny byly mezi vysloužilce císařského vojska. Ačkoliv rozkaz byl vykonán velmi přísně, dostalo se od císaře Vergiliovi milosti na přímluvu přátel, a stateček zůstal jeho rodině zachován. Již tehdy císař poznal Vergiliovu básně a oblíbil si je. Brzo potom se Vergilius přestěhoval do Říma a byl pravidelně zván k císařskému dvoru.

Když započal skládati svou báseň o Aeneovi, dostoupila císařova přízeň vrcholu. Vergilius jest

ovšem příliš čistá povaha, aby pochleboval císaři, avšak celá báseň psána je v císařově duchu. Hrdina Aeneas jest předek Julského rodu, z něhož pochází císař, a všechno, co Aeneas podniká, jest jakousi předehrou Augustovy vlády. Základní ctností Aeneovou jest pieta, v níž Augustus vidí vrchol všech vlastností pravého Římana. Aeneas jest pln lásky a obětavosti ke svému otci, pln něhy a pečlivosti k svému synáčku, pln přátelské laskavosti a shovívavosti ke svým druhům v plavbě i ve válce. Řídí se zbožně vůlí bohů a uctívá je obětmi; váží si předků a nezapomíná ani zemřelých. Poslouchá zákonů a přísně zachovává spravedlnost; nenávidí každou křivdu a chová se čestně i ke svým nepřátelům. Takto jest Aeneas přímo vzorem dokonalého Římana, a přirozeně váží si Augustus básníka, jenž v Aeneovi spoluobčanům vystavil zrcadlo dokonalosti.“

„Leč obávám se,“ řekl stařec nedůvěřivě, „že Aeneas jest sice výborným občanem v míru, avšak žádný opravdový hrdina. Sám básník Vergilius, pokud jej znám, byl spíše duše plachá a nevinná, a kreslil-li svého reka alespoň z části dle svého obrazu, sotva zpodobil pravého bohatýra. Naši předkové však, kteří učinili Itálii vládkyní světa a Řím vládcem Itálie, byli muži ze železa.“

„Máš snad pravdu v té věci, a Vergilius sám byl úplně připraven na tuto výtku. Již když si Aeneidy načrtl v nevázané řeči, pocítoval, že opravdového hrdinství skladbě jeho schází. Nevázanou řeč proměňoval pak s velkým uměním v tak zvané hrdinské verše, ale forma stále byla hrdin-

štější než obsah. Vergilius jistě vložil do Aeneidy nejvyšší vznešenost, velebnost a posvátnost, jaké jest schopen latinský jazyk. Nikdy herci nepředvedli s úchvatnější vášní veliká hnutí lidského srdce, než učinil Vergilius: posud vídávám v bezesných nocí před sebou krásnou a strašnou postavu královny Didony, umírající s kletbou na rtech. Nikdy na řečništi ani před soudem nebyla pronesena důraznější a více přesvědčující slova, než jaká Vergilius vkládá do úst svým osobám. Nelze si představit nic děsnějšího a vznešenějšího než požár Troje, o kterém mluví Aeneas: který malíř dovedl by podati obraz tomu podobný! Ale válečný čin opravdového bohatýra, prudkou vůli srdnatého muže Vergilius neuměl vystihnouti; vždyť žil celou duší v dobách míru, uprostřed pastevců, rolníků a včelařů.“

„Dobře, že si toho připomínáš; i já poznal jsem Vergilia s této stránky. Jest tomu již téměř dvacet let, co jsem navštívil svého bratrance v Mantově. Jest tam statkářem a žije blaženě obklopen syny i vnuky. Vergiliův otec byl sousedem bratrancovým, prostičký, neučený člověk, pokorný v obcování, ale šprýmař uprostřed sedláků. Honosil se svým synem, jež dal vzdělati v Miláně a v Římě. Mladý Publius Vergilius trávil vždy několik měsíců v rodných Andách a stýkával se s dětmi mého bratrance. Někdy přes všecku svou ostýchavost předčítal ze „Zpěvů pastýřských“, na nichž tehdy pracoval. Jest to, tuším, jeho první větší kniha. Pamatuji se posud dobře na jednu z básní, třebaže pamět moje již slábne a ačkoliv

se nesluší, aby starý válečník jako já zabýval se hříčkami pastýřskými. Leč byla to tak utěšená báseň jako ta vlídná krajina při řece Minciú. Snad i ty poslechněš rád obsah té písně, ačkoliv jistě z četby ji znáš.

Dva mladí pastýři usedli v stinné jeskyni, kol dokola obrostlé planou révou nesoucí již hrozny; třetí pastýř zatím hlídá jejich kozy a kozlíky. Jeden z přátel jest výborný pištec na pastýřskou pišťalu, druhý vyniká jako zpěvák. Pustí se o závod, davše v sázku prosté svoje náčiní. Proslulý pištec — jmenoval se tuším Mopsus — chce se pokusiti, zda by dovedl také něco zapěti, a opakuje píseň, kterou kdysi vryl do stromové kůry. Jest jakási žalostná pohřební píseň, kterou pastýř pje. Miláček vil a věrný sluha Bakcha, boha vína, Dafnis zhynul. Celá příroda pro něho lká: háje zpustly, pahorky osiřely; pastýři nehnali stád k čerstvým pramenům; na polích místo obilí vzklíčil koukol, na záhonech bodlák místo fialek. Již již pospíchají pastýři, aby postavili na hrob milovaného Dafnida kámen s pamětným nápisem.

Sotva Mopsus dopěl tklivou svou píseň, přichystal se i jeho druh Menalkas ku zpěvu. I on zpíval o Dafnidovi, avšak nebyl to již Dafnis usmrcený, nýbrž Dafnis nesmrtelný. Bohové přijali jej mezi sebe na nebesa a nyní se stal zbožněný Dafnis ochráncem pastýřského kraje, kde druhdy žil. Lesnaté kopce zvěstují jeho slávu, skaliny a křoviny vychvalují jej jako nového boha. Nyní zavládl mír: nikdo nedělá úkladu

zvěři, žádný vlk nečihá na stáda. Pastýři přináší Dafnidovi nekrvavé oběti při nově zřízeném oltáři číše s mlékem, olejem, moštem a vínem. Když Menalkas ukončil, pochválil jej přítel a hned se vzájemně odměnili: Menalkas daroval druhovi skvotnou fujaru, sám pak obdržel od Mopsa krásně okovanou hůl.“

„Právě tento „Pastýřský zpěv“ mám i já dlouho rád,“ pravil snědý Říman. „Vím sice, že mladistvý Vergilius v něm napodobil velmi věrně řeckého básníka Theokrita ze Sicilie, jenž s podobnou lahodou zpíval o pastýřích, avšak obdivuje se přece sladké lahodě tohoto vesnického obrázku, který tak živě čtenáři neb posluchači před oči staví utěšená zátiší severoitalská. Znalci tvrdí, že celá báseň má hlubší smysl, jako vůbec prý za Vergiliovy pastýři vězí vzdělaní a vznešení Římané, hovořící obrazně o současných událostech. Dafnis, o němž zpívají Mopsus a Menalkas, není prý nikdo jiný než sám Julius Caesar, jenž přijat byl po hrozné své smrti dýkami politických odpůrců mezi bohy a pak se stal vznešeným ochráncem našeho státu. Snad právě tato oslava velikého strýce naklonila císaře Augusta Vergiliovi. Ale i kdyby neměla něžná ta skladbička dalšího skrytého významu, musila by se nám líbiti, vždyť z ní přímo voní materídouška pastvin a fialky hájů. Čím to však, že mluvíme již tak dlouho o Vergiliovi, aniž bychom si vzpomněli na jeho hlavní dílo mistrovské, na báseň „Rolnictví“? Jistě ty, Říman dle starého mravu, vážíš si jí méně než já, počtěný milovník krásného umění?“

„Přiznávám se,“ pravil stařec, „že tato skladba ze mne učinila navždy obdivovatele Vergiliova. My — staří Římané lneme věrnou láskou k polím a k orbě. Za starodávných časů republikánských povolán byl Cincinnatus od pluhu k nejvyšším úřadům. Vzor dokonalého občana římského starý Kato hospodařil rád na venkovských statcích a zanechal nám moudrou, třebaže poněkud drsnou knihu o vzorném vedení polního hospodářství. Vergilius, syn rolníkův a milovník venkova, ukázal se důstojným jejich nástupcem. Své čtyři veršované knihy o orbě, o sadařství, o chovu dobytka a koní a o včelaření nenapsal pro zábavu, nýbrž pro poučení. Tu nevymýšlí Vergilius ničeho dle řeckých vzorů, nýbrž popisuje vše s věrnou pravdivostí dle skutečnosti italské. Máme názorně před očima pluh se všemi součástkami; vidíme jasně štěpování a očkování stromoví; obrovští hřebci a ušlechtilé klisny hrcují před námi; dobytčí mor hrozivě řádí před našimi zraky; zdá se nám, že nad našimi hlavami šumí nový roj včel. Na nic není zapomenuto, takže knihu tu by měl mít po ruce každý mladý hospodář. A přece při veškeré důkladnosti a věrnosti popisu věcí každodenních a všedních, naplněna jest Vergiliova báseň vznešenou prostotou, přirozenou libezností, ušlechtilou něhou. Vergilius připomíná stále svému čtenáři, že nikde není pravý muž krásnější než uprostřed práce, obklopen přírodou pod volným nebem. Tu každý pohyb má svůj půvab, tu zvíře je skutečným přítelem člověka, tu i tráva a keř stávají se součást-

kami jeho života. Tak často jsem čítával onu chválu rolnictví na konci II. knihy, že jsem si ji vtiskl do paměti:

„Nezná oddechu rok, než pořáde rolniku dává
ovoce dost i Cereřin plod i množí mu stáda,
úrodou záhony tíží a stodoly nadbytkem plní.
V zimě pak olivu tlačí, již rodí Sikyon hojně,
žaludem syt se navrácí vepř; jsou planiky v lesích.
Také podzim dá rozličný plod, a vysoko hrozen
na skalách výslunných zrá a nabývá lahody
jemné.

Dítky tulí se k otci, jenž vřele své miláčky libá,
cudnosti strážcem je počestný dům, a přeplná
mlékem

vymena svěšují krávy, a tučná ve trávě bujně
kúzлата svádějí boj a vzdorným se trkají rohem.
Hospodář sám pak, slaví slavnosti, rozložen
v trávě,

oheň kde ve středu plá a druhové měsídlu věncí,
vzývá tě, úlitbu čině, ó Bakchu, a pastýřům stáda
k zápasům stanoví jilm, by rychlé v něj metali
střely.

Ti hned obnaží údy a počnou venkovský zápas.“

Když stařec pomalu a se zřejmou zálibou přednášel tyto verše, zazařily jeho zraky, jakoby hledaly cosi ve vzpomínce. Oba přátelé mlčeli chvíli. Pak řekl mladší z nich:

„Co zdá se mně v básni „Rolnictví“ podivu nejhodnější, jest, že nikde neunaví svého čtenáře. Když byl básník dlouho popisoval klidné zaměst-

nání rolníkovo, vsune náhle šťastnou rukou napínavý příběh z pověsti neb z dějin, ze života předků nebo z cizích krajů. V tom ukázal se již budoucí básník hrdinské Aeneidy. Tak líčí mistrovsky bouři: Větry najednou pustí se do zápasu, vytrhávají obilí i s kořeny. Proudý deště padají s mračen; kroupy sypou se a ničí pole. Řeky rostou, kde která jáma mění se jakoby v mořskou zátoku. Temnotu osvětlují klikaté blesky; země se třese. Zvířata prchají do doupat; srdce lidská chvějí se hrůzou.

Nebo vypravuje Vergilius se zajímavou obšírností o zimě v Rusku. Všecka stáda bravu i skotu zůstávají zavřena ve stájích, neboť daleko široko není viděti ani traviny ani stromu. Všecka země leží pod ledovou korou a závějami sněhu vysokými na sedm loket. Slunce nemůže tam roztavit ledu a sněhu. Na řekách jest tak tlustá vrstva ledová, že těžké vozy mohou po ní jezdit. V mraze tuhnou roucha; zmrzlé víno musí se sekyrou vysekávat ze sudů; ba i vousy na bradě pastýřů a rolníků mění se jinovatkou v jediný rampouch. Obrovské závěje zasypávají celá stáda vysoké zvěře, takže jen parohy vyčnívají ze sněhu. Lovci nepotřebují ani zbraní, prosekají se sněhem a ledem k jelenům a lehce odnášejí kořist. Doma sedávají při obrovských zapálených hranicích, do nichž házejí celé duby a jilmy. Tu popíjejí kvas a víno a baví se hrou, zahaleni v huňaté kožešiny divokých zvířat. Když čte čtenář mistrovské toto líčení, jest okamžitě přenesen z naší teplé domoviny, hostinné i v zimě, daleko

k Černému moři a chvěje se zimou, jakoby také kolem něho trčely obrovské závěje. Jak děkuje potom bohům, že učinili jej synem krásné Itálie!

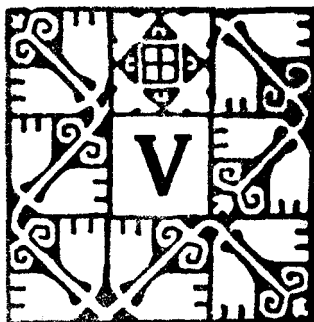
Nebo připojuje Vergilius k svému líčení života včel a vzniku včelařství překrásnou pověst o pěvci Orfeovi, jenž odebral se do podsvětí pro duši milenky Eurydiky. Jeho zpěv pohnul krále podsvětí, boha Plutona a jeho choť božskou Proserpinu, že mu vydali milovanou Eurydiku, avšak jen pod podmínkou, že vyvede ji z podsvětí, aniž by se za ní ohlédl. Orfeus podmínce nedostál, Eurydika musila se vrátiti mezi stíny, a Orfeus, vykonav takto nadarmo cestu do podsvětí, po sedm let toužil po milované Eurydice. Ještě umíraje volal chladnoucím jazykem „Eurydiko“! a kol dokola celá krajina opakovala ozvěnou „Eurydiko“!

„A dnes,“ tak skončil mladší ctitel Vergiliův svoje vypravování, „jest i náš pěvec mezi stíny v podsvětí. A asi jako za Orfeem jdou i za naším Vergiliem, zpívajícím též v říši Plutonově, stíny, zlákány písní: matky a muži, hrdinové i panny, pacholíci i děvčátka, podobny dle jeho vlastních slov hustým hejnům ptáků ukrytých za soumraku ve větvích lesa.“

Oba vznešení Římané mlčeli v tichém dojetí a hleděli do večerní tmy, v níž se bíle rýsovaly mramorové paláce Posvátné ulice.

III. KŘEŠŤANSKÝ RYTÍŘ.

hlubokém výklenku u otevřeného okna na starém rytířském hradě nad Neckarem seděla za krásného letního odpoledne r. 1300 ušlechtilá stará dáma a dívala se přes velkou rukopisnou knihu, zdobenou barevnými iniciálkami, jež před ní ležela otevřena

na dubovém pultě, do utěšené krajiny pod hradem.

Pod věžatými hradbami v hlubokém a úzkém údolí modrala se jasně řeka Neckar, v jejíž mělké a průhledné vodě právě brodili mladí zbrojnoši koně, pokřikující na sebe. Za řekou pásla se na svěže zelené lučině stáda ovcí a skotu, která huňatý pes čas od času sháněl, zatím co jeho pán zahrával na šalmaj toužebnou píseň. Nad loukou strměla zalesněná stráň, jejíž temná zeleň odrážela se od bledé barvy lučiny. Tam asi uprostřed vrchu při uzounké příkré cestičce, bělající se ve stínu starých jedlí a smrků, krčila se malá kaplička se špičatou vížkou. Dáma z hradního okna viděla, jak právě pod obraz Matky Boží, ověn-

čený pestrými květinami, přikleká vetchý stařeček v hrubém habitu s velikou kapucí, jak se modlí, opřev svou vysokou hůl s křížem na konci o mřížku kaple. Byl to poustevník, jenž již dlouhá léta bydlil v jeskyni hluboko v lese, kam přistěhoval se, aniž kdo věděl odkud. Občas docházel do hradu pro bochník chleba a trochu zeleniny a rád nábožně pohovořil s hradním pánem o věcech božské pravdy a věčného spasení.

Všude byl živý a radostný ruch. Z hradních nádvoří bylo slyšeti, jak čeled ková koně, brousí zbraně a při tom vesele zpívá. Hlásný v hradní věži cvičil se v troubení, takže jeho táhlé zvuky se mísily s hravou a zase zádušnou písní šalmaje pastýřovy. Z dálky blížil se podivný hluk, v němž pozorné ucho hradní dámy zvolna rozeznávalo štěkot psů, chraplavý křik sokolů, dusot koní, hlučnou rozmluvu lovců: to vracel se hradní pán z lovu.

Stará dáma, matka hradního pána, která trávila dlouholeté své vdovství na tomto starožitném franckém hradě, sledovala pozorně celý ten ruch letního odpoledne a cítila tiché uspokojení. Hrad i vše, co kol dokola viděla, náleželo ode dávna jejímu rodu, jenž byl vždy uváděn mezi nejpřednějšími rytířskými rodinami země, protože vynikal nejen urozeností a statky, ale i statečností, věrností, milosrdenstvím a pokorou. Dva z předků padli ve Svaté zemi, když tam bojovali o Boží hrob s nevěřícími, tři předkové účastnili se císařských tažení do Itálie a vyznamenali

se tam hrdinskými činy, a nebylo mezi francským rytířstvem turnaje, kde by některý z příslušníků její rodiny nebyl zvítězil. Chudí, vdovy i sirotci, poutníci a žebráci velebili hrad jejího rodu po celé zemi, neboť sotva kde byli štědřeji obdarováni a pečlivěji pohoštěni. Kostely, kaple, kláštery a špitály čítaly její rod mezi své zvláštní příznivce a dárce: ona sama požívala jakési slávy pro krásná bohoslužebná roucha, jež vyšíla k nábožnému účelu.

Všecky ty rodinné statky s hrady a s tvrzcemi, s dvorci a s vesnicemi, s lučinami a poli, s lesy a s horami, bohaté stády, zvěři a rybami, byly v pozeňnané své úrodě a v rozmanité své kráse malým obrazem božího světa, kde dle vůle Stvořitelovy jest dosti místa pro pány i pro poddané, pro bohaté i pro chudáky, pro moc a pro služebnost, pro štědrost i pro vděčnost. Hradní pán měl na tvrzcích i na malých hrádcích v okolí řadu chudších rytířů a na venkovských dvorcích řadu nezámožných zemanů, jimž ony statky propůjčil za služby ve válce a míru. Šám však měl svoje statky pro sebe a pro svůj rod propůjčeny od panovníka, za něhož táhl do boje a jemuž ve veškerých nesnázích pomáhal. Tato smlouva obnovovala se zamožně od pokolení do pokolení: tak bylo za předků, tak bude za potomků. Než panovník sám měl také svou moc a vznešený svůj úřad propůjčen pouze na čas a to od panovníka všech panovníků, od Boha, jenž každému z lidí propůjčuje duši, propůjčuje život, propůjčuje milost, propůjčuje svoje svátosti.

Když myšlenky staré hraběnky dospěly k tomuto posvátnému předmětu, zarazila se pojednou a do jemné její tváře vstoupila dojetím krev, takže růžově zbarvená pleť se krásně odrážela od bílých vlasů, ještě bohatých. Za chvíli dobelhá se na hrad starý poustevník a bude dle svého zvyku vykládati, že ti, kdož si zvláštními činy získali neobyčejné milosti boží, užívají již na zemi rajske nadsmyslné blaženosti, o níž se ostatním křesťanům ani nesnilo. Ačkoliv poustevník často vykládal záhadná svá slova, přece mu hraběnka posud plně neporozuměla. Přál si zbožný stařec snad, aby opustíc rodinu, děti a vnuky, hrad a všecko jmění, uchýlila se k němu do lesní samoty a tam v pokoře trvala od svítání na modlitbách a nedbajíc o svět, rozjímala o tajemství božské milosti a o vlastnostech boží lásky? Což neřikal jí vždy její moudrý, dávno již v Pánu zesnulý otec, že kdo hledá Boha, nemusí prchatí ze světa, nýbrž může Boha najíti i v rytířské službě? A tu náhle jako blesk šlehla hlavou hraběncinou myšlenka, která ji vábila a těšila, ale zároveň trápila a děsila již od dívčích dob. Byla to myšlenka o svatém Grálu, o němž také před chvílí četla v umělých a trochu temných verších rytířského básníka v oné ozdobně psané knize s pozlacenými iniciálkami na dubovém pultu.

Svatý Grál! Kolikráte jako děvče, kolikráte jako mladá paní, kolikráte jako stařena opakovala si již v mysli tajemnou a posvátnou pověst o svatém Grálu! Jest to čarovný drahokam nepopsatelné krásy a záře, jenž byl kdysi zasazen do ko-

runy archandělovy. V zápase archandělově s odbojným Luciferem padl na zem a tam jakýsi umělec pohanský dal udělati z něho skvostnou mísu. Jaké podivuhodné měl pak svatý Grál osudy! Z něho podával při poslední večeři Spasitel apoštolům své tělo a svou krev. Do něho pod křížem zachytil z boku Vykupitelova řinoucí se krev Josef z Arimathie. Každoročně o Velký pátek holubice, přilétající z ráje, obnovuje posvátnou hostií zázračnou moc tohoto božského klenotu. Kdo na svatý Grál pohlédne, nestárne a nikdy nestůně; nepocituje nižádného žalu a nižádné starosti; prožívá již na zemi věčnou blaženost. Pouhý pohled na svatý Grál dostačí, aby člověk byl nasycen a napojen bez nápoje a bez pokrmu a při tom pocítil v ústech nejrozkošnější chuť. Avšak jak jest obtížno dostat se k svatému Grálu!

Za jeho strážce ustanovil Bůh duchovní rytíře, Templáře, kteří musí celou duší oddati se Bohu. Nesmějí milovati pozemské ženy, nýbrž jen Matku Boží, nesmějí vstupovati ve sňatek ani shromažďovati jmění: svatý Grál, jenž je sytí a napájí, jest jejich jediným bohatstvím. Musí býti stateční a pokorní, věrní a nesobečtí; poznávající stále tajemství boží, musí z něho čerpati sílu k ctnosti a dobrým skutkům. Býti pojat mezi tyto vyvolené, jest nejvyšší ctí člověka, avšak nejen rytíři, i dámy povolány jsou k službě svatého Grála. Hledati svatého Grála jest marno; kdo si zasloužil životem pravého křesťanského rytíře státi se členem družiny Grálovy, ten náhle jest k ní nadpřirozenou milostí povolán.

Nevěda, ani jak, octne se najednou v hlubokém temném lese, a když tu byl bloudil nějakou dobu, přijde k strmé hoře Monsalvač, kde Templáři svatý Grál jest opatrován. Zachoval-li posud všecky rytířské ctnosti, hlavně pokoru a čistotu, jest vpuštěn do hradu a vykoupav i krásně se přestrojiv, smí vstoupiti do čarovné síně svatého Grála. Je-li celý hrad stavba podivuhodné nádhery a krásy, převyšuje tento sál všecko pomyslení. Sto lustrů ozařuje skvělou komnatu, v níž jsou uchystána čalounová a polštářová sedadla pro čtyři sta rytířů. Mramorové krby vytápěné vonným dřívím z aloë vytápějí komnatu, před jedním krbem postaveno jest křeslo pro krále svatého Grála, jenž jediný ze všech strážců smí býti ženat. Uprostřed sálu stojí stůl, jehož deska jest uměle vypracována z jediného kusu drahocenného achatu. Na stole jest příbor ze slonové kosti pro rytíře, a ve středu stolu trůní sám v posvátné své krásě svatý Grál. Rytíři i panny, jež ověnčeny v drahocenných šatech se svou královnou vstupují do síně, usedají ke stolu a naklánějí své misky ke Grálu, což stačí, aby jejich hlad i žízeň sladce byly ukojeny.

Kdo as jest nyní králem svatého Grálu po Titurelovi, po Amfortasovi, po Parcivalu a po Lohengrinu? Zda někdo ze známých byl tak blažen, že byl povolán mezi rytíře stoldí družiny Grálovy? Tu hraběnka trochu sesmutněla: i ona jako dívka toužila býti přijata mezi šťastné ty panny, které přinášejí věnce a zlaté svícny na stůl Grálův a jež zůstávají pohledem na posvátný

klenot vždy mlády a milostny. Pak se vdala a tím sama zbavila se té nejvábnější možnosti života. Když měla roztomilé děti a šlechtěného muže, netoužila již po oné blaženosti nadzemské, nýbrž spokojovala se pozemským štěstím, jsouc jista, že i takto bohabojným životem dosáhne konečně věčné spásy. Ale nemá poustevník přece pravdu, že doporučí vzdáti se všeho pozemského blaha pro statky nebeské? Tu rozestřel se na tváři hraběncině tichý úsměv: vychová některého ze svých vnuků tak, aby se stal hodným býti vyvolenu za rytíře Grálova.

Hraběnciny myšlenky přenesly se na knihu, kterou před chvílí četla: jak dojemně, jak přesvědčivě vyličil básník na příběhu Parcivalově cestu lidské duše od bludu k božskému poznání a odtud k věčné blaženosti!

Hraběncin otec v mládí dobře znal básníka knihy a často jej obdarovával za jeho zpěvy o rytířích a jejich dobrodružstvích. Byl to chudický bavorský rytíř z okolí Anspachu, odkázaný na dobročinnost vznešené šlechty. Teprve na sklonku života, jež strávil na různých šlechtických dvorech ve Francku, v Bavorsku i v Durynsku, dostal malý stateček blíže rodného městečka, kde asi roku 1220 zbožně zemřel.

Kdo básníka Wolframa z Eschenbachů znal, musil jej milovati, říkával vždy otec hraběncin. Byl-li v dobré míře, žertoval rád a uváděl tím vznešenou společnost, v níž skoro výhradně přednášel své básně, často do hlasitého smíchu. Posmíval se dobromyslně rytířům i jejich damám a

i do svých básní vplétal podobné žertovné nářky, v nichž nepohrdal lidovým vtípem. Všiml si každé jednotlivosti a uměl ji vhodným a novým způsobem povědět: o lovu, o turnaji, o hostinách, o dámském kroji a o rytířské zbroji, o psech a o koních vyprávěl dopodrobna, ale nikdy neunavoval. Neuměl sice čísti a psát (učení písaři zapsali ozdobně jeho skladbu, z níž si sám celé tisíce veršů pamatoval slovo od slova), ale nebyl přece bez vzdělání, ba často se mu rytíři smáli, že se jím rád chlubí. Uměl dobře francouzsky a leccos pro své rytířské básně přijal od francouzských básníků, kteří před ním často vyprávěli o svatém Grálu a o jeho družině. Od kněží naučil se mnoho z bohosloví a rád hovořil o náboženských otázkách. Znal běh hvězd a jména cizích zemí i cizích panovníků. O ranách mluvil jako lékař, o mastech a prášcích jako lékárník, o rušení zvěře jako myslivec. Ale pojednou uprostřed vši té učenosti, kterou vkládal do svých umělých básní, podíval se čtverácky po damách, jež jej poslouchaly, pochválil jejich modré oči, bělostné zuby, růžové tváře a pronesl dvornou průpovídku nebo lehký vtíp. Mluvil ve svých skladbách také o sobě, jak se raduje s rytíři, o nichž zpívá, jak by plakal nad jejich hořem, jak by rád od nich odvrátil hněv krásné paní neb dokonce nemilost boží.

Avšak Wolfram z Eschenbachů nebyl z těch rytířských básníků, kteří starají se jen o dobrodružné činy svých reků, o boje s draky, o turnaje, o lásku paní, o panské slavnosti. Časem za-

myslil se tento bujný vypravěč a roztomilý šprýmař a vážně hloubal o tajemstvích lidského života a o těžkých pravdách náboženských. Přemítával o tom, jak může člověk znovu nabyti milosti boží pozbyté těžkým hříchem. Chválil Boha, že tak zařídil svět, aby člověk skrze blud dostal se k moudrosti a skrze hřích k ctnosti. Hledal všude milosrdenství boží, říkal, že člověk se má od Boha nejvíce učití slitování a soucitu. Nenechával však si tyto úvahy pro sebe, nýbrž vplétal je do svých básní, až někteří jeho příznivci mu zazlívají tolik náboženského hloubání uprostřed příběhů rytířských. Očekávali, že lehce pobaví jejich uši, a zatím Wolfram chtěl mocně dojmouti jejich srdce nejdůležitějšími věcmi věčného života.

Otec hraběncin, jenž uměl latinsky a mnoho četl i v knihách církevních spisovatelů, vážil si Wolframa právě pro tyto vlastnosti, kterými se mu žádný rytířský pěvec nedovedl vyrovnati. Jako mladý muž nerozuměl ještě otec hraběncin všemu, co Wolfram vyprávěl, ale když dospěl, přečetl jeho báseň o Parcivalovi teprve s pravým pochopením. Dal si ji umělým písařem opsati a četl v ní často. Tomu naučil i svou dceru, již konečně vzácný rukopis odkázal. Hraběnka, ač leccemu nerozuměla, přece báseň každoročně probírala: tu zopakovala si to, tu ono dobrodružství, tu potěšila se popisem hradu svatého Grála, tu hlasitě si říkala naučení, která poustevník Trevrecent dává Parcivalovi. Leccos z děje vyprávěla i svým vnukům; nábožné úvahy předčítala hlasitě rodině v pašijovém týdnu. Nejvíce ji těšilo, že

její dvanáctiletý vnuk Odo zajímá se tolik o příběhy křesťanského rytíře Parcivala, ba zdálo se jí, že se mu ten kučeravý plavovlásek poněkud podobá. Když Odo ji často škemrával, aby mu vyprávěla osudy Parcivalovy, vybrala z knihy kratičký obsah, jenž se pro hošíka hodil. I teď vynořily se v takovém stručném výtahu hlavní děje knihy v myslí hraběnčině, avšak některé částky zvláště milé sledovala zevrubněji. Hle, jaké události vybavovaly se v myšlenkách staré hraběnky!

V tiché samotě lesa vychovává urozená královna Herceleide synáčka Parcivala, jež zanechal jí její chof Gamuret, když byl při výpravě na východ padl zradou. Královna zanevřela na zbraně i na rytířský život, který připravil jí o manžela, a proto se rozhodla, že její hošík nesmí ničeho zvěděti ani o válce ani o rytířství, nýbrž zachovati si navždy něhu a mírnost. Vychovává jej skoro jako dívku a hlavně klade mu na srdce víru v dobrotivého Boha a hrůzu před černým ďáblem. Ale Herceleide neuchrání svého synáčka před světem a před rytířstvím.

Jedenkráte z rána — tu připomínala si hraběnka každou jednotlivost prvního dobrodružství Parcivalova, myslíc mimoděk stále na vnuka Oda — procházel se mladý Parcival lesem a trhal si s keře list, aby si naň zapískal. V tom uslyší najednou cválání koní a zprvu v dětské své duši se obával, že jest to sám ďábel, o kterém mu matka tolik vyprávěla. Byli to tři od hlavy až k patě ozbrojení rytíři na koních. Parcival, jenž posud rytíře neviděl, myslil zprvu, že každý z nich jest Bůh,

a padl na kolena, aby se k nim modlil. V tom přicválá ke třem rytířům rytíř čtvrtý, urozený hrabě v zbroji ještě skvělejší, a vida klečícího hezounkého hošíka, vyloží mu, že nejsou bohové, nýbrž rytíři, poprvé roznítl srdce hochovo pro rytířské ctnosti a vyzve jej, aby snažil se přijíti na dvůr krále Artuše, kde se shromažďuje výkvět rytířstva.

Od té doby probudí se v duši chlapcově táž touha po hrdinských činech, již vynikal jeho otec a již předčasně padl za obět. Nadarmo matka odvrací Parcivala od toho slovem i skutkem; ani její lest nepomůže. Oblékne hochu do bláznovských šatů a udílí mu zvrácené rady, jen aby udržela ho doma. Chlapec oblečen do cárů šaškovských, osedlá bídnou herku, kterou na matce vymůže, a vydá se do světa. Nešťastné Herceleidě pukne nad tím srdce hořem.

Mladý Parcival dostane se po mnohých dobrodružstvích na dvůr krále Artuše a jest do družiny Artušovy pro statečnost svou přijat. Teprve tam odloží šaškovský oblek, ale i rady matčiny, s nimiž v rytířském světě nelze ničeho poříditi. Rytíř Gurnemanc, starý zkušený hrdina, vychovává jej pro rytířskou společnost. Naučí jej zacházeti zbraní, chovati se při stole, dvořiti se damám a ujímati se jich; doporučí mu, aby ve všem zachovával pravou míru, aby byl milosrdný a nikdy zbytečně se netázal. Vyzbrojen těmito rytířskými radami, které však směřují jen k pozemskému štěstí a nikoliv též k nebeské blaženosti, vospěv v krásného jinocha, vydá se Parcival dále do světa,

aby v dobrodružstvích se ukázal býti hodným stolní družiny Artušovy. Na jedné z takových výprav osvobodí Parcival zámek princezny Konduiramury od obléhajících nepřátel a zasnoubí se s ní. Ale není mu přáno s nevěstou dlouho pobývat: božská vůle určila jej k vyšším cílům.

Parcival přichází do temného lesa, jenž obklopuje posvátnou horu Monsalvač, ba připuštěn jest i do sálu, kde trůní svatý Grál. Králem rytířstva Grálova jest Parcivalův strýc Amfortas; Parcival, jenž ho nezná, nalezne jej, jak zraněn otráveným kopím stůně a čeká, až by se ho nějaký cizí rytíř z čistého milosrdenství zeptal na jeho utrpení a zároveň na tajemství svatého Grála. Kdo by položil takovou otázku, osvobodil by krále Amfortase a byl by přijat do družiny Grálovy. Jak tu byl již Parcival blízek nevýslovné blaženosti! Avšak, ačkoliv trnul zvědavostí a pocítoval soucit s trpícím králem, přece, vzpomenuv rady Gurnemancovy, že se nemá zbytečně ptáti, neodvází se otázky. Tím zbaví se přichystaného štěstí, jest proklet poslicí svatého Grála a musí opustiti vznešený hrad. Doba těžkých zkoušek mu nastává.

Parcival upadá do hrozného zoufalství, odvrací se od Boha, v něhož posud věřil a jehož příkázání plnil. Nevěří již, že Bůh jest milostiv, dobrotiv a spravedliv; nestojí již v rouhavém pochybovačství o Boha, nýbrž touží po své opuštěné choti Konduiramuře. Ale Bůh v nekonečné své lásce nezatvrdil se nad hříšníkem, nýbrž na Velký pátek zavedl jej k poustevně zbožného Trevrecenta, jenž jeho zoufalou duši vede k poznání

Boha, k lásce k bližnímu, k milosrdenství a po-koře. Parcival, jenž se kdysi řídil zvrácenými ra-dami úzkostlivé svojí matky, později světskými pravidly rytíře Gurnemance, chce poslechnouti nyní moudrých slov nábožného poustevníka. Od-kládá zoufalství, přestává pochybovati o lásce a milosti boží a chce jako pravý křesťanský rytíř svými činy jen sloužiti jen Bohu. Trevercent po-učí jej o tajemství svatého Grála a vyjeví mu, že Parcival předurčen jest po strýci Amfortasovi za krále svatého Grála. Parcival se přiznává, že již jednou u svatého Grála byl, ale že svévolně za-vinil jak další utrpení Amfortasovo, tak své vylou-čení z družiny. Trevercent při tom vyznání žasne hrůzou, ale přece dává Parcivalovi rozřešení.

Znovu vydává se Parcival na dobrodružné cesty za hrdinstvím, ale všechny jeho činy mají býti službou boží. Překonává celou řadu rytířů, kteří hledají jen svět a nikoliv Boha, mezi nimi především Gawana, udatného, avšak povrchního, nestálého, nevěrného reka. Znovu je přijat Parci-val do družiny krále Artuše, ale král Artuš může zvěstovati zprávu ještě radostnější: Parcival stane se králem svatého Grálu a jeho choť Konduiramura má za ním k stolní družině Grálově násle-dovati. Parcival ví nyní, co má činiti. Pospíší na Monsalvač, vrhne se před svatým Grálem na ko-lena, pomodlí se za Amfortase a zeptá se svého strýce, co jej trápí. Amfortas okamžitě se uzdra-vuje, ale vzdává se ve prospěch Parcivalův krá-lovství. Parcival jest šťasten neskonalou nadzem-skou blažeností; konečně přichází za ním i milo-

vaná choť Konduiramura, ale ne| sama: s ní jde její a Parcivalův synáček Lohengrin, jenž má býti otcovým nástupcem v království svatého Grálu.

Když tyto poslední výjevy básně Wolframovy kmitly se myslí staré hraběnky, vstoupily jí slzy do očí. Myslíla jen na Parcivala, jenž prošel dětinským nerozumem, hříšnou pochybovačností, než dospěl božského poznání a božské milosti, či vzpomněla si zároveň na svého miláčka Oda, kterého by chtěla také míti pravým křesťanským rytířem a členem družiny Grálovy? Neodvážila se ani dále o tom přemýšleti, nýbrž zbožně vložila osud milovaného vnuka do vůle boží. Sama sepjala ruce a počala se modliti. Ve věži nad hradní kaplí rozhoupal se v téže chvíli jasný zvonek, a od hradu nesly se do údolí jímavé zvuky večerního klekání.

IV. PRVNÍ TIŠTENÉ KNIHY.

polotemné katedrály v Mohuči valil se nedlouho před polednem listopadové neděle roku 1460 nepřehledný zástup věřících a naplňoval hlučně nádvoří, uličky a náměstíčka, jež kupily se kolem ohromného věžatého románského chrámu. Bylo po slavnostní mši na památku patrona chrámu svatého biskupa Martina; zvuk zvonů dozníval; oblaky vonného kadidla kroužily u všech východů; sta voskových svíček na zlatých a stříbrných svícnech na oltářích zhasínala; chrámová loď se vyprazdňovala a plnila chmurnou temnotou.

Opouštějíce katedrálu, věřící odkládali nábožné myšlenky a hovořili živě o zajímavých událostech o novinkách. Nejčastěji ozývalo se v řeči jméno vznešeného arcibiskupa, hraběte Diethera z Isenburgů, jenž tentokráte ani se neúčastnil slavnostních bohoslužeb. Mocný ten duchovní vladař dbal více o veřejný život než o duchovní úřad a zapletl se do válek s papežem i s císařem; vy-

pravovalo se, že hrozí mu klatba papežská. Někteří mu prudce vytykali jeho nepřátelství k duchovnímu pánu a odsuzovali jeho bojovné činy. Schvalovali, že byl v boji poražen, a obávali se pro rodnou Mohuč nejhroznějších pohrom pro jeho pyšné jednání. Druzí však hájili arcibiskupa i jeho rodinu, která vždy byla hrdá, přímá, statečná a mohla se rovnati kterémukoliv domu panovnickému. Vykládali, že arcibiskupové mohučtí vždy mívali velkou moc v svaté římské říši národa německého a často zasahovali rozhodně do říšských osudů: proč by neměl hrabě Diether v tom svých předchůdců následovati?

Zatím co se tento hlouček, skládající se většinou z urozeného panstva, horlivě zabýval záležitostmi politickými, rokovala jiná skupina, v níž vedle měšťanů, řemeslníků, kupců a jejich žen kmitaly se i kápě mnišské, o události neméně důležité pro starobylou Mohuč. Byla řeč o proslulém vynálezu knihtisku, o jeho důmyslném původci Janu Gutenbergovi, o jeho prudkém sporu s jiným rodákem mohučským, se zlatníkem Janem Fustem, o prvních knihách, vyšlých z officiny Gutenbergovy a Fustovy. Většina z rokujících znala osobně oba kdysi zpřátelené, nyní však rozvaděné rodáky. Leckdo se mohl pochlubiti, že nejen viděl a přečetl Gutenbergovu bibli a Fustův žaltář, nýbrž že i má ve svém majetku tyto vzácné knihy. Jestliže se všichni bez rozdílu o Gutenberga živě zajímali, přece nemohli se shodnouti ve svých úsudcích o něm. Tím byl jejich rozhovor napjatější a hlučnější.

„Jenom slepec může neviděti,“ pravil s ušlechtilým důrazem jeden z měšťanů, povoláním puškař, „že náš rodák Jan Gutenberg zasloužil se nesmírně svým objevem jak o Mohuč tak o celou německou říši. Kdo připadl před ním na to, že se dají z kovu sestrojiti jednotlivé pohyblivé písmenky? Jenom takový znalec práce v kovu dovedl si vybrati trvalou, čistou a přece ne příliš těžkou směs kovů a z ní dovednou rukou vytvořiti zřetelné a souměrné písmenky, jež možno libovolně seřaditi ve slova, ve věty, v řádky a ve strany. A jak náš Gutenberg umí ladně písmenky sestavovati! Šetří stále náležitě vzdálenosti mezi hláskami, slovy a řádky, aby oko, třeba sestárlé neb unavené, dobře mohlo rozeznávatí znaky, ba aby se potěšilo pohledem na stránku pěkně uspořádanou. Ale našemu příteli podařilo se ještě více. Vyhledal krásnou, trvalou černou barvu, která drží na kovových písmenkách a otiskuje se zřetelně na bílém papíře nebo pergameně. Touto černí potřel Gutenberg sestavenou stránku písmen a na ni položil listy papíru neb pergamenu. V tiskařském strojku, jenž se dá ovládati jednou rukou, objeví se pak na bílé ploše listu jasný otisk vysázených slov. Snad rozumím také trochu, jak se zachází drobnými kovovými součástkami, ale právě proto dovedu oceniti Gutenbergův vynález.“

Tu padl mistru puškaři do řeči uštěpačně otlý měšťan, zbohatnuvší z řezby a malování dřevěných soch pro kostely: „Proto se však, sousede, nemusíte domnívati, že my ostatní praničemu nerozumíme. Váš výklad o Gutenbergově umění

byl, myslím, zcela zbytečný, ježto všickni to dobře známe. Ale dovolte také mně slovíčko! Stále se chvástáte svými kovy, jako by se tiskařství bez nich neobešlo. Což neslyšel jste nic o deskotisku, kde si dřevorytec celou stránku i s obrázky vryl do jednoho kusu vybraného dřeva a odtud ji dal pohodlně otisknouti, aniž se musil obávati, že se mu pod rukou titěrná písmenka rozsypou pod rukou jako zrnka hrachu? Mám doma tak natištěné hrací karty, a jaké jest to pěkné a čisté dílo! U jednoho kanovníka, pro kterého jsem mnoho let k jeho nejvyšší spokojenosti pracoval, viděl jsem dokonce latinskou mluvnici, která také byla vytištěna z dřevěných desk, a byl to hezounký kousek opravdového umění. Nemusil by tedy Gutenberg nositi tak vysoko hlavu, jako by byl s nebe spadl moudrý!“

„Každá liška svůj ohon chválí!“ opáčil uražený puškař. „Jak pak byste se vy neujal dřevorytců proti písmolijcům! Nechci se však s vámi, sousede, hádati. Upozorním vás pouze na dvě výhody Gutenbergova vynálezu, o nichž se dřevorytcům při deskotisku ani nezdálo. Gutenberg může svých písmenek užiti padesátkrát, stokrát, pětistokrát, může je pokaždé znovu sestaviti, a když se stránka jeho písmenek ve stroji otiskla, rozházejí se prostě řádky a literek možno zase znovu upotřebiti. Zato dřevorytec, ať si na desce vyřezal sebe pečlivěji slova i obrázky, musil po upotřebení hned zničiti desku a znova vše si pro příští stránku řezati. Tím dosáhl Gutenberg ohromné rychlosti; doufám, že z jeho dílny pohnou se knihy jako mravenci

z mraveniště. Ale jsme všichni lidé křehcí a chybující, dřevorytci i knihtiskaři. Když dřevorytec se uprostřed stránky zmyšlí, měl celou desku úplně zkaženou a jeho namáhavá práce byla docela marně vynaložena. Jinak Gutenberg! Když sestaví si stránku z pohyblivých literek, pročte si ji ještě jednou, zda tam nějak nepochybil. Uvidí-li chybu, vyjme nepravé písmenky, vloží tam správné a tak bez velké námahy i bez ztráty času je chyba napravena. A oč se má počestný muž více snažiti, než aby, pokud možno hned a obratně, napravoval svoje omyly a tak se stále více přibližoval k dokonalosti.“

Tu se do řeči vmísila stará měšťanka vrásčité, vyhublé tváře a bezzubých úst, Alžběta Gensfleischová, vlastní teta Gutenbergova: „Což náš Hanne byl vždy otevřená hlava, a šikovné prsty mu nikdy nescházely! Jaká krásná, zářivá zrcadla dělával před lety ve Štrasburce, jaké zlatnické dílo vycházelo z jeho hbitých rukou! Ale nejvíce jsem se divila těm barevným lesklým drahokamům, kterým jeho brus dával podivné tvary a hrany! Můj nebožtik muž, jeho otce vlastní bratr, přinesl mně ze Štrasburka několik takových kamenů, žlutohnědých, modrých, zelených, že se už ani na jejich jména nedovedu upamatovati, ale v císařské koruně by se špatně nevyjímal. Kdyby byl býval chtěl Hanne zůstatí ve Štrasburce, byl by měl dnes veliké jmění. Ale táhlo jej to stále domů, a teď můžeme býti všichni rádi, že jej máme mezi sebou v Mohuči.“

„Co pak by byly Gutenbergovi platny jeho

důvtipná hlava a jeho obratné ruce, kdyby nebyl bohatý Jan Fust sáhl hluboko do svého měšce!“ pravil jiný měšťan, zámožný mistr pasířský. „Před dvaceti léty svěřil se Gutenberg zlatníkovi Fustovi se svými plány, a ten mu hned nabídl 800 zlatých v hotovosti a zavázal se kromě toho přispívati ročně 300 zlatými Gutenbergovi, jestliže dá mu podíl ze svého zisku. Kdo pak by byl vložil svoje peníze do tak nejistého podniku, který se mohl, avšak nemusil zdařiti? Po dvou letech r. 1452 vyšla z dílny Gutenbergovy, ale vlastně z nákladu Fustova první tištěná kniha. Jest to ta překrásná bible latinská, třicet šest řádků velkého jasného písma na každé straně, vše tak úhledné, že by nejlepší písař slova tak dokonale nevykroužil a nevymaloval. Ale Fust stále dával více peněz, takže Gutenberg mohl knihy ještě zdokonalovati. Druhé vydání Písma svatého jest ještě krásnější, a co bych měl teprve říci o tom podivuhodném žaltáři, který už bez Gutenberga vytiskl Jan Fust sám se svým zetěm Petrem Schöffferem! Každý žalm začíná dvojbarevnou krásně vymalovanou písmenkou; žalmy jsou od sebe odděleny; všude je hodně prázdného místa, aby si oko odpočinulo. Těším se vždycky na nedělní odpoledne, až tu utěšenou knížku vezmu do ruky a s žalmistou Páně obrátím duši k nebesům.“

„Ptal jste se, sousede, co byste o tom žaltáři měl ještě říci?“ ujal se zase slova puškař. „Jen řekněte, že lichvář a lakomec Fust i se svým čistým zetěm vytiskli tu knihu k větší slávě boží ukradenými stroji a ukradenými literami! Váš drahý

zlatník je mi pěkný ptáček! Nejprve bral od Gutenberga nekřesťanské úroky a pak po pěti letech žádal urputně zapůjčenou jistinu zpět. Gutenberg nemohl hned peníze vysázeti, a tak Fust dal jej odsoudit. Všecky litery a stroje sebral Fust a protože se zatím všemu od Gutenberga naučil, zřídil si tiskárnu vlastní. Peněz měl do podniku dost, ale rozumu málo, a tak přibral si na pomoc svého zetě Petra Schöffera, který jako krasopisec věci lépe rozuměl. To se to nyní Fustovi a lehce opeřenému zefáčkovi tiskne, když jim to Gutenberg, který teď tře bídu, ukázal. Ale ať si jenom ti dva hrdopýškové nemyslí, že se Gutenberg dá tak snadno vyhoditi ze sedla! Slychám, že spojení s doktorem Konrádem Homerym Gutenbergovi dobře svědčí; zřídil si znovu knihtiskárnu a pracuje tam na dílech docela nových. Jen my, měšťané mohuční, nesmíme svého krajana opustiti!“

„To neopustíme také,“ vykřikl vznešený měšťan v nádherném kožiše, člen rady městské. „Nález knihtisku jest a zůstane slávou Mohuče! Jak nám asi to závidí v Kolíně neb ve Würzburce! Slyším, že v Štrasburce a v Bamberku kdosi Gutenberga již tištěním knih napodobí. Jest ovšem otázka, zda ho dostihne. Nám vždycky náleží přednost přede všemi městy. Ať jen hlásají vlny Rýna do světa, že v Mohuči vzniklo toto umění všech umění, tato věda všech věd!“

„Dovolte, pane konšele,“ osmělil se podoknouti nepatrný ošumělý človíček, patrně chudý nějaký řemeslník. „Což opravdu myslíte, že my měšťané, řemeslníci a obchodníci, budeme míti

jakýkoliv prospěch z nového objevu? Já bych se odvážil tvrdit, že zase jest to jenom nová výhoda pro šlechtice, pro vysoké preláty, pro zámožné učence, jako na sta různých vynálezů. Nám to spíše uškodí než prospěje.“

Za košela odpověděl nesmělému a chudobnému řemeslníkovi vážný učenec, jenž nemíchaje se posud do hovoru měšťanů, naslouchal mu s lehkým úsměvem. „Tak mohou mluvit pouze ti, kdo o Gutenbergově vynálezu ani trochu nepřemýšleli. Posud byly knihy drahocennou a vzácnou výsadou lidí bohatých, ač pro svou výbornost měly by se státí majetkem obecným. Avšak kdo mohl si vydržovati velkým nákladem písaře, aby mu opisoval knihy? Kdo mohl si koupiti sebe užitečnější a potřebnější spis, když stál několik set, ba často několik tisíc zlatých? Nyní bude si moci nemajetný člověk dopřáti za několik zlatých četby nutné ke svému poučení a povznesení, neboť knihy tištěné jsou alespoň desetkrát levnější než rukopisy, nemluvic ani o tom, že se daleko lépe a rychleji čtou. Dříve měli knihovny pouze šlechtici, kláštery, boháči: nebude to však trvat dlouho a v každé chalupě sedlákově najde se alespoň tištěný kalendář, na polici každého měšťana tištěná bible, v ruce každého žáčka tištěná mluvnice. Nebudou se tisknouti pouze knihy latinské, ale jistě záhy i knihy v národním jazyce.

Ale což si myslíte, že zůstane knihtisk při těch spisech, jaké posud vyšly z Gutenbergovy neb Fustovy dílny? Všecko vědění staré i nové přejde do tištěných knih, ale nebude v nich světu

uzavřeno, nýbrž otevřeno. V naší době vědění se utěšeně prohlubuje a šíří, a každý touží osvojit si je, neboť vědění přináší zároveň moc. Objevují se nové země a nové národy; určují se dráhy hvězd a změny na nebi; v řemeslech se konají důležité vynálezy. Spisovatelů, kteří by o tom všem podali zprávy, dojísta neschází; scházal jen prostředek, jímž by se tyto zprávy rozšířily — a hle, tento prostředek Gutenberg našel. Slyším, že v Itáli a v poslední době i v naší vlasti čerpají celé zástupy učených mužů z knih starých Římanů moudrá pravidla a poučné příklady pro život, jimiž můžeme se zdokonaliti a vychovati; rád bych sám knihtiskařům, aby takové příklady v knihách tiskli a šířili. Jak často dozvídám se, že muži a ženy dychtí po novém zábavném čtení o věrné lásce a rekovném umírání, o odměně věrnosti a potrestané zradě, neboť stará rytířská dobrodružství dnes již nikoho nelákají. Ve Vlaších jest takových knížek plno, a kdyby překladatelé a tiskaři k nim sáhli, hned by bylo kratochvilného vypravování do syta. Abych však již skončil: Teprve knihtisk otevírá i nejchudšímu přístup k vědění i k zábavě, k poučení i ke kratochvíli. Naši synové budou šťastnější v té věci nežli my; bez námahy i bez ztráty času zvedí v tištěných knihách o všem a porozumí tomu.“

Nikdo z měšťanů neodvážil se odporovati hlasu učencovu, jen jeden z mnichů, kmitajících se v zástupu, přistoupil v černém svém habitu s kapucí k mluvčímu a kazatelským hlasem pravil velmi rozhorleně: „Novoty, věčné novoty! Učenci

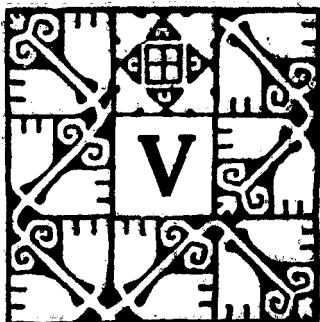
je vynalézají, zvědavý lid se po nich žene a brzy jsou všichni svedeni a spleteni! Vždyť i z knih-tisku vykukuje to čertovo kopytko. Teď tiskne Gutenberg a Fust bibli latinskou, které arcib jen učený muž a hlavně kněz rozumí, ale záhy, toužíce po větším odbytu, dají lidu do ruky také německou bibli a to bude počátek všeho kacířství. Co mělo navždy zůstatí tajemstvím církve, které otvírají jen vyšší svěcení, stane se majetkem všech, a každý neučený muž opováží se čísti celou bibli a vykládati ji dle svého nedokonalého rozumu. Najde v ní, zaveden vlastní pýchou a pošetilostí vše, co se mu zlíbí; přestane věřiti kněžím a církvi; dá si sám příkázání a konečně odepře poslušnost i císaři. Jenom si vzpomeňte, milí věřící, co se stalo v zemi české, která v hnízdo kacířů a pikhartů se proměnila. Neprozřetelný mistr Jan Hus dal bibli do ruky všem, každá babka chtěla Písmo svaté vykládati a hádala se s učenými kněžími. A co našli pošetilým svým rozumem v bibli? Nejprve počli přijímati z kalicha, ač církev to zakazuje, pak opřeli se arcibiskupu, kněžím, papeži, konečně postavili se proti císaři a pleníce a zapalující kostely a kláštery, šířili hrůzu po celé zemi. Štěstí, že krvavá a válečná ta vzpoura byla konečně potlačena! Jak bude teprve, až každý bude si moci levně bibli koupiti a až dostane k tomu nádavkem natištěné traktáty proti kněžím, proti papeži, proti císaři! Ovšem toho náš pan arcibiskup nevidí pro samé války s císařem, pro samou neposlušnost proti církevní hlavě. Ještě dočká se sám následků své nevšímavosti.“

Mnich horlil, křičel, rozkládal rukama, rděl se ve tváři. Vida rozvášněné chování náruživého a nespravedlivého muže, přistoupil k němu vážený konšel, který již před chvílí velebil nález Gutenbergův a laskavě mu pravil: „Nemusíte snad tolik se hněvati, otče; vždyť nikdo vám neublíží. Jak bylo v Čechách, nevíme, a nemohou-li se odpůrci hájiti, neměli bychom na ně útočiti. Já jsem jen přesvědčen, že Čechové bojovali statečně, a nebyl bych křesťanem, kdybych zavrhoval čtení bible, která jest pramenem celé naší víry. Pán Ježíš sestoupil na zemi, aby zjevil pravdu a založil církev, aby se pravda co nejvíce šířila. Nuže, Gutenberg ukázal novou cestu, po níž se může šířiti. Ať tištěné knihy obsahují učenost, či náboženství, konají úkol bohulibý; neboť sám Hospodin, otec světla, chce, aby jeho záře pronikla všady a ke všem. Ostatně nezapomínejme, mluvíce o Gutenbergovi, co vše ušlechtilý ten muž za svůj vynález již vytrpěl; kdyby nebyl přesvědčen o jeho prospěšnosti, dávno by byl již oddal se povolání klidnějšímu a výnosnějšímu. Dnešní den, milí přátelé, jest slavnostní den našeho města. Nekalme si ho tedy záštím a hádkou, nýbrž děkujme Bohu, že jsme se narodili v naší starobylé Mohuči, jejíž jméno vyslovují všichni sousedé i cizinci s rostoucí vážností!“

Tu neodvážil se již nikdo namítati čehokoliv k řeči tak ušlechtilé, nýbrž všichni Mohučané, poslouchajíce poledních zvonů, svorně pospíchali ke svým domácnostem, kde je čekaly hody slavnostní.

V. VELKÁ ENCYKLOPAEDIE.

jasné podzimní noci roku 1764 chvátal skrovně osvětlenými hlavními ulicemi pařížskými, stále měně směr cesty, statný, asi padesátiletý muž, nedbale ač nikoliv bez vkusu oděný, a prozrazoval živostí svých pohybů i potřásáním výrazné hlavy se širokým vyklenutým čelem, že i za této pozdní chvíle překypuje myšlenkami a nápady. Pozdní ten chodec, jenž zřejmě se procházel bez určitého cíle a i v šeru nočním nepřestával pozorovati kolem sebe toulající se lidi, hrčící vozíky, hlučné hospody a zavřené krámy, byl Diviš Diderot, proslulý francouzský spisovatel a filosof XVIII. věku.

Teprve před chvílí odložil pero z ruky a odstoupil od svého psacího pultu, nad nímž právě byl ztrávil bez přestávky dvanáct hodin; nechtěl opustiti své dílo, dokud by nebyl úplně hotov, i kdyby měl nasaditi celou noc. Mohl se dnes sejití s učenými a šlechtickými přáteli a při výborné

hostině a znamenitém víně prohovoreti s nimi celé odpůldne a celý večer o věcech, které jej neodolatelně poutaly. Mohl se za dnešní pohody procházeti na obvodě Paříže a zde pod stromy sežloutlými a zčervenalými pozorovati, jak příroda se chystá k odpočinku. Mohl navštívit svoji ušlechtilou přítelkyni, slečnu Žofii Vollandovou a potěšiti u ní svou unavenou mysl. Mohl zabrati se do některé anglické či italské knihy a dáti se četbou přenést do cizí země a cizí společnosti. Dnes však Diviš Diderot odepřel si všechny tyto příjemnosti a radosti a jako by byl uvězněn a spoután, četl, opravoval, psal u svého pultu, a teprve když přečetl a upravil poslední řádku, vyrazil ze své jizby. Potřeboval nadýchati se před spaním trochu volného vzduchu, měl-li usnouti, ale musil urovnati také myšlenky, které se mu prudce v této chvíli hrnuly. Cítil určitě, že jest to velká chvíle jeho života; vždyť dnes propracoval a pro tisk upravil poslední stránky ohromné *Encyklopaedie čili Slovníku věd, umění a průmyslu*. Diderot nepochyboval ve vznešeném sebevědomí, že spis ten učiní jeho jméno nesmrtelným.

Před zraky Diderotovými vynořovaly se nyní podivuhodné a vzrušené osudy tohoto veledíla, jemuž věnoval dvacet let života a úsilí. Viděl v duchu celé zástupy vznešených, mocných a duchaplných lidí, s nimiž „Encyklopaedie“ uvedla jej do styku. Učenci a šlechtici, umělci a spisovatelé, peněžníci a státníci, kněží a soudcové, knihkupci a tiskaři, ba sám král Ludvík XV. a

dvorní dámy byli mezi nimi; jedni spolupracovali na díle, druzí je posuzovali, třetí chránili a podporovali, čtvrtí odsuzovali a pronásledovali — nebylo ve Francii opravdu vynikajícího člověka, jenž by byl nesouvisel s „Encyklopaedií“. Diderot umínil si, že v této klidné hodině noční zopakuje si postupně a soustavně, celý vznik a průběh díla . . . vždyť to byla spolu jeho nejlepší mužná léta, léta práce a přemýšlení, nadšení i zklamání, slávy, ale i pronásledování!

Před dvaceti léty přišel vítaný host do chudobného příbytku Diderotova, kde mladý spisovatel, tehdy ještě málo známý, lopotil se nudným překladem dějepisných a lékařských knih, aby získal skromnickou obživu pro ženu a maličkou dcerušku. Neznámý pán představil se Diderotovi jako knihkupec Le Breton a nabízel mu čestné, ač jen prostředně výnosné zaměstnání literární. Slyšel prý, že Diderot zná výborně anglickou řeč a že obratně vládne francouzským slohem, i táže se ho, zda by nechtěl podle anglického vzoru sepsati veliký slovník francouzský, v němž by se každý vzdělanec snadno mohl poučiti o všech důležitých otázkách z oboru věd, mudrců, umění, náboženství a státnictví. Knihkupec Le Breton, v němž bystrozraký Diderot poznal na první pohled ziskuchtivého obchodníka bez lepšího smyslu pro vědu a písemnictví, se honosil, že Diderotovi za jeho práci dobře zaplatí.

Diderot, jenž žil skutečně velmi nuzně, porozuměl sice hned, že peněžní nabídka knihkupcova není zvláště skvělá, ale přijal ji přece rád.

V novém podniku mnohá věc vábila jeho smělého a myslivého ducha. Především byla to jeho láska k anglické vzdělanosti, která jej pobízela, aby svoje krajany vzdělával příkladem anglickým. Již jako student naučil se anglicky a od té doby protrávil celé noci nad spisy anglických básníků, učenců a myslitelů. Jako četní jeho souvěkovci poznával také Diderot, že za průplavem La Manche vynikají nejen svobodnější ústavou, nýbrž i svobodnějším myšlením a psaním než ve Francii. Každý myslitel anglický rozuměl lépe než sebe bystřejší Francouz schopnostem, nedostatkům i hranicím lidského rozumu. Kdykoliv vzal Diderot do ruky dílo některého učenice z Londýna neb z Edinburku, žasl přímo, jak v něm přesně a souladně srovnány byly všechny poznatky v přehlednou jednotu. Podobně poutali jej vždy angličtí básníci, ať psali verše, romány či divadelní kusy, svou vzácnou znalostí lidského srdce, jeho náruživostí, citů a bolestí. Diderot netajil se nikdy svou láskou k Anglii a často pohádal se ve společnosti s těmi, kdož mu vyčítali, že místo Římanů a Řeků chce Angličany učiniti učiteli francouzského národa. Když mu Le Breton učinil onu nabídku, chtěl zřejmě řídit se anglickým příkladem, avšak chtěl zároveň ukázati, že Francouzi vyrovnají se svým učitelům, ba předstihnou je jasností, přesností, břitkostí a smělostí ve věcech vědy, umění a filosofie.

Sotva Le Breton, pořídív dobře, odcházel s uspokojením z bytu Diderotova, dal se Diderot do práce. Rozhodl se nepřekládati ničeho z vel-

kého slovníka anglického, nýbrž podati s pomocí předních francouzských spisovatelů dílo úplně samostatné. Slovník měl obsáhnouti všechny obory lidského ducha tak, jak vědeckými a uměleckými pokroky v současné době vzkvétajícího rozumu byly rozšířeny a prohloubeny. Avšak kdežto posud veškeré vědomosti byly nesouvislé a rozptýlené, chtěl Diderot ukázati jejich vnitřní souvislost, spojitost a jednotu. Proto nazval Diderot dílo Encyklopaedií čili „*vědami v kruh seřazenými*“: jako všechny poloměry v kruhu směřují k středu a tam se stýkají a splývají, tak všecko vědění a umění mělo směřovati k rozumu pevnému, jistému a neklamnému. Diderot chtěl dáti vzdělané Francii soubor všeho, co možno rozumem bezpečně poznati — a to, co můžeme poznati, můžeme zároveň ovládnouti. Jestliže Encyklopaedie měla otevřítí vzdělaným lidem veškerou vědu, znamenalo to, že chce je navždy odvrátiti od pověry, od lehkověrnosti, od tajemnůstkářství: učenec měl nahraditi místo kněze a přesvědčení o lepší budoucnosti lidstva na zemi mělo vystřídati víru v nebeskou blaženost. Sestavuje takto plán díla, nahlédl Diderot okamžitě sám dvě nebezpečí, jimž bude Encyklopaedie určitě vydána: obtížnost práce a záští pravověrných odpůrců.

Nesnadnost podniku Diderota nejprve poděsila. Jak by mohl zvládnouti sám všecku vědu, všecko umění, celé dějiny i celé náboženství, veškerou nauku o státu a obrovskou oblast filosofie? Vzpomínal svých učených přátel, které si získal spíše svými spisy než svou osobou a

řekl si, že je chce požádati za pomoc. Nepochodil při tom věru špatně. Jeho plán zalíbil se nej-
přednějším duchům vzdělané Francie, a každý
z nich dodal příspěvky ze svého oboru. Břítký
a smělý Voltaire, přítel pruského krále a dopi-
sovatel ruské carevny, pilně posílal články
z dějepisu, plné vtipu a odvahy. Jeho odpůrce
Jan Jakub Rousseau, jenž učil své současníky mi-
lovati přírodu a kochati se v citových rozkoších,
přihlásil se úvahami o hudbě. Od klidného a přís-
ného tajemníka „Akademie francouzské“, Dalem-
berta došel učený úvod k celému dílu a stati
z matematiky. Znalec starověkého i novodobého
básnictví a umění Marmontel, podával zprávy
o literatuře. Lékař králův Quesnay psal o národ-
ním hospodářství, bývalý převor Turgot o peněž-
nictví, hrabě Buffon o přírodopise. Ale Diderot
sám nelenil. Co mu nedodali spolupracovníci, na-
psal sám. Stále se snažil, aby příspěvky tolika a
tak různých osobností v celku se shodovaly a
srovnávaly, aby dílo bylo opravdu kruhem s je-
diným pevným středem.

Ale pak naskytala se ještě jedna nesnáz. Jak
by se mohlo shrnouti tolik všestranných vědo-
mostí z tolika věd do několika svazků, což si
původně Le Breton přál? Diderot oznámil hned
záhy nakladateli a obecenstvu, že „Encyklopae-
die“ vydá alespoň deset svazků velikého formátu
a dva díly obrázkových tabulek, kdežto anglický
slovník měl jen dva obrovské svazky; tušil však,
že dílo bude ještě mnohem větší. Nyní, když již
tiskárna měla poslední ostatek rukopisu v ruce,

počítal Diderot, že v celku obsáhne „Encyklopaedie“ sedmnácte dílů textu a jedenáct svazků obrázkových tabulek. Vydechl si při té vzpomínce, jako by mu tíha těch obrovských knih spadla právě s ramen!

Ale po chvíli se Diderotova tvář zachmuřila, jeho rty se bolestně a vzdorně stáhly a ruce několikrát prudce opřely nočnímu chladnému vzduchu, jako by bránily se nepřítelům. Ba, kolik mělo dílo nepřítelů! Sotva vyšel po bedlivé pětileté přípravě první a druhý svazek „Encyklopaedie čili Slovníku věd, umění a průmyslu“, neměl Diderot klidné chvíle. Arcibiskup pařížský varoval své věřící pastýřským listem před dílem bezbožným a nebezpečným. Vláda zabavila všechny neprodané výtisky, po nichž byla v obecenstvu ohromná poptávka, Diderot však se nedal ničím odstrašiti. Psal opatrně, aby nezdál se podezřelým; ukryval nejmělejší názory do článků, kde by jich nebyl nikdo hledal; připustil i příspěvky z tábora svých odpůrců; duševní lev proměnil se chvílemi v lišku. Ani to nepomohlo úplně. Po pěti letech, když Diderot vydal sedmý svazek „Encyklopaedie“, strhla se ještě větší bouře. Kněžstvo, řád jesuitský, vláda, ba i někdejší přátelé Diderotovi a Voltairovi, sočili proti podniku a způsobili konečně, že prodávání i další vydávání díla bylo zapovězeno. Diderot se chystal, že přenese redakci buď do Berlína, kde měly vědy a svobodomyšlné myšlení v králi Bedřichu II. mocného ochránce; vždyť sám byl již dlouhá léta členem jeho Akademie. Pak rozhodl se, že dokončí dílo u dvora

ruské carevny Kateřiny II. v Petrohradě, svoji velkomyslně příznivkyně. Konečně vytrval přece v Paříži, konaje přípravy k dokončení zakázané „Encyklopaedie“.

S hořkostí vzpomínal na tyto doby, kdy byl prohlášen za nepřitele mravnosti a zkázu lidstva. Ach, jak málo znali jej odpůrci jeho! Neznal většího potěšení než činiti lidem dobro a pomáhati jim v bídě a v nesnázích; nikdy se při tom neohlížel na odplatu pozemskou ani nebeskou. Jako jiný cítí potřebu píti víno neb hráti v karty, tak cítil Diderot náruživou nutnost býti dobročinným a pomocným. Ať měl sebe více na spěch s tou či onou knihou, vždy mu zbylo času, aby napsal žádost chudé vdově neb vysloužilému vojáku. Pospíchal-li na ulici, dal se zastaviti spíše ubohými prosebníky než uctivými chvalořečníky. Vznešených svých společenských styků využíval jenom pro své potřebné svěřence a nikdy pro sebe sama. Takový byl tento rušitel mravnosti, před nímž varovali kněží s kazatelen! Ovšem jeho učení o mravnosti bylo zcela jiné než nauka církve, jak nescíslněkráté v „Encyklopaedii“ byl ukázal. Chtěl, aby všickni lidé byli dobří a šlechetní, bez ohledu na to, jaká jest jejich víra. Učil, že rozumové poznání více podporuje mravný život než náboženství. Varoval před tím, aby si lidé podpláceli Boha dobrými skutky, a doporučel, aby je konali k vůli nim samým. Žil vždy tak, jak byl učil, a ačkoliv nebyl nikterak ješitný, mohl si říci, že žil spravedlivě.

Konečně přece zvítězila jeho stálost, i když

jej opustili někteří přátelé a spolupracovníci, poděšení nebezpečím hrozícím od církve i od státu. Bohatí příznivci a příznivkyně opatřili další prostředky k vydávání, král se dal nakloniti pro dílo, prodej dalších svazků nebyl zastaven. Diderot, jenž mezi tím řadou výtečných spisů vstoupil mezi nejznamenitější spisovatele své vlasti, dal se do práce zdvojnásobené, a kde odpadli staří spolupracovníci, nahradil vše vlastní neuvěřitelnou pílí. A teď byl hotov. Věděl, že vlastní zisk z díla, jež vynese jistě několik milionů, bude míti knihkupec, říkal si, že dvacet let plné mužné síly, které zasvětil „Encyklopaedii“, již nikdy se nevrátí. Diderotovi bylo náhle těžko u srdce.

Srostl se svým dílem tak, že byla mu náhle hrozná myšlenka žiti dále bez těchto každodenních starostí. Nedovedl si dobře představit, jaký bude jeho další život, další obsah jeho dní. Jako náhlý přelud objevilo se mu jeho mládí, tak docela jiné než tento stálý chvat, toto věčné rozčilení, tento spěch od knihy ke knize. V mysli se mu zjevilo tiché rodné městečko Langres pod vinorodými vrchy Champagne. Zdálo se mu, že slyší radostné syčení nožířského brusy otcova, na který se jako hošík s radostí díval, těše se, že i on jako otec, dědeček i pradědeček bude nožířem. Vzpomněl si s lehkým úsměvem, jak potom zatoužil po stavu kněžském, jak nemohl se dočkati ani tonsury ani semináře. Viděl se pak nahrbena v písařské práci v kanceláři pařížského advokáta, spřádaje pošetilé sny, že bude jedním z předních obhájců a právníků francouzských.

Všecky ty neurčité a nestálé naděje mladých let rozplynuly se jako lehká pára; přání otcovo, aby syn byl pánem, se nenaplnilo: Diviš Diderot nestal se ani nožířem, ani knězem, ani advokátem.

Stal se volným spisovatelem, zprvu nuzným, neznámým, společensky bezvýznamným, konečně slaveným, vyhledávaným šlechtici, krásnými damami, ano i panovníky. Neznal vyššího povolání než pozorovati život, rozprádati volně a směle myšlenky o lidské přirozenosti, o vědách, o umění, pátrati po příčinách všech věcí ve vesmíru. Vše, co mocně zajímalo jeho rozum a prudce otřásalo jeho srdcem, napsal tak živě, tak pravdivě, tak směle, jak dovedl nejlépe. Věděl, že i tato činnost spisovatelova a myslitelova jest úkolem šlechtným. Učil lidi, jež srdečně miloval, pravdě a rozumu, odvracel je od pověry a nesnášlivosti, hlásal jim krásu dobrých činů, otevíral jim přístup k divům přírody a umění. Diderot se tiše usmál. Což přece se nestal knězem, knězem rozumu, jenž káže a těší? Což nehájí práva lidského srdce a společenské spravedlnosti tak jako nejlepší a nejvýmluvnější obhájci? Což „Encyklopaedie čili Slovník věd, umění a průmyslu“ nebyl činem kněze pravdy a obhájce lidskosti?

Diviš Diderot, náhle uklidněn a uspokojen, stanul na rohu ulic pomalu oživujících před příchodem rána. Hlavní město vzdělaného světa, vznešená Paříž, obklopovala jitřním ruchem sebevědomou postavu spisovatele novověkého.

SLOVNÍČEK.

- Agamemnon**, král v Mykenách na Peloponesu v jižním Řecku, vrchní vůdce řeckého vojska u Troje.
- Achajci**, název Řeků bojujících u Troje.
- achát** různobarevný polodrahokam, stejného složení jako křemen.
- Achilleus**, král Myrmidonů, kmene to thessalského v severním Řecku, přední hrdina řecký před Trojí a rek Homerovy Iliady.
- Akademie francouzská**, slavná společnost učenců pro přestování věd a literatury, založena v Paříži r. 1635, trvá doposud.
- aloë** keřovitá rostlina z rodu liliovitých, důležitá v lékařství šťavou listů a v truhlářství vzácným dřívím.
- Alyattes**, král v Lydii v Malé Asii, žil r. 617—560 př. Kr.
- Andromacha**, choť Hektora, královského prince trojského.
- Andy**, městečko u Mantovy v severní Itálii, rodiště Vergiliovo.
- Anspach**, město v Bavořích.
- Apollon**, přední bůh řecký, uctíván jako bůh slunce, básnictví a hudby.
- Artuš král**, dle středověké pověsti hrdinský král, jenž shromažďoval při svém dvoře celou družinu vynikajících rytířů, jichž dobrodružství byla předmětem hrdinských zpěvů.

- Athena**, přední bohyně řecká, dcera Diova, ochránkyně válečníků a nositelka vítězství, ctěna také jako bohyně věd.
- Atreus**, otec Agamemnonův, král v Mykenách na Peloponésu v jižním Řecku.
- Augustus**, vlastně Julius Caesar Octavianus, synovec Julia Caesara (v. tam), vládl v Římě jako neobmezený vladař v letech 30 před Kristem až 14 po Kristu.
- Babyloňané**, obyvatelé říše babylonské při řece Eufratu v Asii, pojmenované dle hlavního města Babylonu.
- Bamberský**, starožitné město se slavným biskupstvím v Bavorsku.
- Bedřich II.**, král pruský, nepřítel císařovny Marie Terezie, vládl r. 1740—1786.
- Brindisi**, přístavní město v Kalabrii v jihovýchodní Itálii.
- Buffon** (čti Byfón) Jiří Ludvík hrabě, francouzský přírodopisec, žil 1707—1788.
- Caesar Julius** (ae = é), výtečný vojevůdce, státník a spisovatel římský, zakladatel římského císařství, žil v l. 99—44 př. Kr.
- Ceres**, římská bohyně polních plodů a úrody zemské; Cereštin plod = obilí.
- Cincinnatus Lucius Quintus**, z V. stol. př. Kr., povolán od pluhu k nejvyšším státním a vojen. hodnostem a skvěle se osvědčil, byl vzorem starořímské prostoty a přisnosti.
- ciselovati** (s = z) = kovové (lité nebo tepané) předměty umělecké zpracovávati pomocí dlátek, pilníků, rydel za tím účelem, aby všechny tvary takového předmětu náležitě byly propracovány a povrch jejich aby se uhladil.
- Dalembert** (čti Dalambér), vlastně Jean (čti Žán) de Rond, vynikající učenec a matematik (počtář) francouzský, žil v l. 1717—1783.
- delfin** čili plískavice, ssavec z čeledi velrybovitých; Řekové a Římané připisovali delfinům smysl pro hudbu.
- Dia**, **Diovi**, viz **Zeus**.
- Diderot** Diviš (čti Dydró), slavný filosof a spisovatel francouzský, žil v l. 1713—1784.
- Dido** (čti Dýdo), královna a zakladatelka města Karthaga na severním pobřeží Afriky.

Diomedes, král v Argu na Peloponesu v jižním Řecku, přední z řeckých reků u Troje.

diskos kovový neb kamenný kotouč k házení, jehož Řekové užívali při sportovních hrách.

Durynsko, krajina v severovýchodním Německu na severozápad od Cech.

Edinburk, hlavní město Skotska na severu Velké Británie.

Egejské moře mezi Řeckem a Malou Asií.

encyklopaedie (ae = é), sborník vědeckých poznatků soustavně spořádaných, pravidelně v pořádku abecedním.

z Eschenbachů (sch = š) **Wolfram**, nejpřednější rytířský básník německý, žil ve Francku (v. t.) a v Bavořích koncem XII. a začátkem XIII. stol., zemřel asi r. 1220.

fantasie (s = z) čili obrazotvornost jest duševní schopnost vytvářeti, obnovovati, spojovati obrazy; jest to hlavní podmínka činnosti básnické.

filosofie čili mudrctví, nauka poznávající podstatu a příčinu všech věcí.

filosof, kdo filosofií se zabývá.

Foiničané, starověký národ kupecký, usazený na pobřeží Syrie v přední Asii, na západ od Palestiny.

formát, velikost psaného neb tištěného listu knihy.

Francko, krajina kmene franckého (viz tam).

francký, náležející ke kmenu německých Franků, kteří bydleli na středním Rýnu a Mohanu na západ od Cech a na sever od Bavorska.

fujara, píšťala pastýřská.

Germáni, velká skupina národů, k níž patří zejména Němci, Angličané, Hollandané, Dánové, Švédové a Norové.

Gutenberg Jan, objevitel knihtisku, žil v l. 1397—1468.

habit, latinský název pro mužský šat, jmenovitě pro dlouhé roucho kněžské a mnišské.

Hades, řecký bůh podsvětí a vladař mrtvých.

Hanne, tolik co Jeník.

Hefaistos, řecký bůh ohně a umělých řemesel v kovu.

Hekabe, královna trojská, manželka Priamova.

Hektor, královský princ trojský, syn Priamův, přední hrdina mezi Trojany.

- Homeros**, nejstarší a nejslavnější básník řecký, skladatel „Iliady“ t. j. básně o hněvu Achilleovu, a „Odysseie“ t. j. básně o bloudění hrdiny Odyssea; žil v Malé Asii asi v VI. stol. př. Kr.
- honorář**, čestný plat, jmenovitě spisovatelům za práce literární.
- hospodářství národní**, nauka o pravidlech a zákonech, jimiž se řídí hmotný blahobyť národů.
- hrdinské verše** čili hexametry (šestiměry), dlouhé nerýmované verše, jakými napsány jsou hrdinské básně řecké a římské na př. „Ilias“ neb „Aeneis“.
- Champagne**, (vysl. Šampaň), krajina v severozápadní Francii, výtečnými viny proslulá.
- Ilion**, starodávňý řecký název Troje.
- iniciálka**, velké začáteční písmeno; v rukopisech středověkých bývaly iniciálky ozdobné a barevné.
- Jesuité**, duchovní řád, zvaný též Tovaryšstvo Ježíšovo, založen Ignácem z Loyoly; účelem bylo hlavně šíření a obrana víry katolické.
- Jonské moře** mezi Řeckem a jižní Itálií.
- Julský rod**, vznešená rodina římská, z níž pocházel Julius Caesar a císař Augustus.
- Kalabrie**, krajina v jihozápadním cípu Itálie.
- kanovník**, duchovní hodnostář při větším kostele.
- kápě (kapuce)**, trojhranná příkrývka na hlavu, při mnišském rouše k límci přišitá a do zadu přehozená.
- Karthago**, město na severním pobřeží Afriky, vedlo kruté války s Římem.
- Kateřina II.**, slavná carevna ruská, vládla v l. 1762—1796.
- kathedrála**, chrám, při němž sídlí biskup neb arcibiskup.
- Kato**, státník, spisovatel a myslitel římský, obhájce starobylých mravů žil v l. 234—149 př. Kr.
- kletba papežská** čili vyloučení z církve týkalo se ve středověku nejen jednotlivců, ale i celých rodů a měst.
- Kolín nad Rýnem**, starobylé duchovní i obchodní město při dolním toku Rýna.
- Kreta**, ostrov v Středoziem. moři na jih od Řecka a Malé Asie.
- kronikář**, spisovatel dějinných událostí seřazených prostě dle časového postupu.
- La Manche** (čti Lamanš) mořský průplav mezi Anglií a Francií.

Langres, malé městečko v Champagni, rodiště Diderotovo.
Latium (at = ác), krajina ve střední Itálii, k níž i Řím s okolím náležel. Tam vládl též král *Latinus* (i = ý).

latina, jazyk, jímž mluvili Římané.

literatura čili písemnictví, souhrn básnických i poučných knih některého národa.

literka, písmenka.

loutna, starožitný hudební nástroj strunový.

Lucifer, vlastně světloňoš, dle církevní pověsti vůdce vzbouřených andělů a kníže pekel.

Ludvík XV., král francouzský, panoval v l. 1715—1774.

lustr, nádherný nástropní svícen na velké množství lamp neb svíček.

Lydie, krajina ve východní části Malé Asie.

Maecenas (ae = é) Caius Cilnius, výborný státník římský v době Augustově, proslul hlavně jako štedrý podporovatel básnictví a básníků; dle něho jmenují se příznivci věd a umění vůbec nyní „mecenášové“.

Mantova, město v severní Itálii v rovině pádské.

Marmontel Jan František, francouzský spisovatel, žil v letech 1723—1799.

Martin svatý, biskup v Toursu (čti Túru); památku jeho světi církev 11. listopadu.

Médové, národ v přední Asii na vysočině Iranské Peršanům příbuzný.

mechanický, strojově vyrobený.

měsidlo (kráter) u Řeků nádoba, v níž při hostině mísilo se víno s vodou.

Mermnadovci, starý královský rod v Lydii.

Milán, severoitalské město mezi řekou Ticinem a Addou.

Miletos, obchodní město řecké na pobřeží Malé Asie.

Mincio (c = č), řeka italská, jež ústí z levého břehu do Pádu.

Mohuč, starožitné město při středním Rýně, sídlo arcibiskupovo.

Musa (s = z), bohyně zpěvu a básnictví, dcera Diova; původně uvádí se Musa jedna, později mluvívá se zpravidla o devíti Musách, jichž vůdcem byl bůh Apollon.

mykenský, viz Agamemnon.

Neapol, město ve střední Itálii na pobřeží, pod Vesuvem, ve starověku proslulé svými letohrádky.

- Neckar** (ck = k), přítok Rýna na pravém břehu, teče královstvím Württemberským.
- Nestor**, král v Pylu na Peloponesu; mezi vůdci řeckého vojska u Troje byl Nestor nejstarší a nejmoudřejší i stal se vzorem rozvážného kmeta.
- Odysseus**, král na ostrůvku Ithace v Jonském moři, proslul jako nejchytřejší z Řeků před Trojí, po vyvrácení Troje bloudil 10 let, o čemž vypravuje Homerova „Odysseia“.
- officina**, (lat.) dílna.
- okeán**, moře; dle starověkých názorů otáčel kruhovitý ocean celou zemi a byl od Řeků pokládán za ohromnou řeku.
- Oktavianus** viz Augustus.
- oliva**, strom, z jehož plodů tlačí se olej, známý olej olivový.
- Olympos**, hora v Thessalii na severu Řecka, platil za sídlo bohů; dle pozdějších názorů nazývala se Olympem nebesa jako bydliště bohů.
- Orfeus**, báječný pěvec řecký, jenž zpěvem i dravá zvířata i neživou přírodu uchvacoval a dojímal.
- pádská rovina**, úrodná nížina severoitalská na březích široké řeky Podu,
- Paktolos**, zlatorodná říčka v Lydii.
- pasíř**, výrobce pasů a jiných věcí tepaných nebo ražených z kovu.
- pastýřský list** veřejný dopis, v chrámech předčítaný, v němž biskup neb arcibiskup dává naučení věřícím.
- pašijový týden** od Květné neděle do Hodu velikonočního.
- Patroklos**, bratranec a důvěrný přítel Achilleův, přední řecký rek před Trojí.
- Peleus**, král Myrmidonů thessalských v severním Řecku, otec Achilleův.
- peněžnictví**, nauka o obchodech penězi a cennými papíry.
- pergamen**, uměle zpracovaná bílá kůže oslí, telecí, ovčí, již se ve starověku a středověku užívalo ku psaní knih.
- Peršané**, slavný národ v přední Asii na vysočině Iránské.
- pieta**, zbožnost, v římském smyslu nejen úcta k bohům, ale i k rodičům, panovníku, k vlasti.
- pikharti**, francouzská středověká náboženská družina zavržená jako kacířská církví; tak nazýváni od nepřátel i Husité a Čeští bratři.

- pinie**, italský druh borovice, štíhlého vzrůstu a krásné barvy jehličí.
- planika** čili stromek jahodový, keřík z rodu vřesovitých, nesoucí sladké plody, po způsobě našich brusinek, v jižních krajinách hojný.
- Pluto**, římský bůh podsvětí a mrtvých, tolik co řecký Hades.
- podsvětí**, podzemní říše, kde dle víry Řeků a Římanů tráví duše zemřelých jako stíny svůj smutný čas.
- politický** (ti = ty), veřejné a státní správy se týkající.
- Poseidon**, řecký bůh moře a řek, bratr Diův.
- Posvátná ulice** (lat. *Via Sacra*, c = k) nádherná ulice v nejkrásnější části starého Říma poblíže slavného náměstí *Forum* nazvaného.
- prelát**, hodnostář katolické církve.
- převor**, představený kláštera.
- Priamos**, král Troje, podlehl vítězným Řekům.
- Proserpina**, choť boha Plutona (Hada), královna podsvětí.
- purpur**, též *nach*, barva tmavofialově červená, též látka této barvy.
- Quesnay** (vyslov Kené) František, lékař a výborný národohospodář francouzský, žil v l. 1694—1774.
- recitovati**, zvýšeným hlasem přednáseti.
- reformace**, snaha o opravu církve v duchu původního křesťanství. Nejslavnější je reformace česká v XV. stol. zahájená Husem a reformace německá z XVI. zahájená M. Lutherem.
- renaissance**, čti renesáns (án nosově), tolik co obrození; pravidelně nazývá se tak obrození evropského ducha vzdělaností řeckou a římskou v XV. a XVI. stol.
- republika**, stát, jež spravují občané sami bez osoby panovníkovy. Republice římské, jež stala se vzorem republikám ostatním, učinil konec Julius Caesar.
- rhapsodové**, u starých Řeků potulní pěvci, kteří přednášeli hrdinské básně v úryvcích; i Homer vyšel z vrstvy rhapsodů.
- Románi**, velká skupina národů, k níž patří zejména Italové, Francouzi, Španělé, Portugalci a Rumuni.
- románský**, od Románů pocházející. Románský sloh stavitelský vyvinul se ze stavitelství starořímského a kvetl od X. do XIII. stol.; okrouhlý oblouk jest jeho hlavním znakem.

- romantický** (i = y), odpovídající křesťansko-rytířskému duchu středověkému; často též tolik jako dobrodružný, divoký, neobyčejný.
- Rousseau** (čti Rusó) Jan Jakub, přední spisovatel a myslitel francouzský v XVIII. věku; získal si zásluhy hlavně, obrátiv zraky lidstva opět k přírodě a vysloviv hluboké zásady vychovatelské; žil v l. 1712—1778.
- rušiti zvěř** = zabitou zvěř zbaviti vnitřností a dělití na kusy.
- Rýn**, hlavní řeka německá na západní hranici říše, vlévá se do severního moře.
- Sardy**, hlavní město Lydie a sídlo královské.
- seminář**, značí zde ústav pro výchovu duchovenstva.
- Sicilie**, velký ostrov na jihu Itálie.
- Sikyon**, městečko nedaleko Korintha na Peloponnesu v jižním Řecku, proslulé svými olivami.
- Smyrna**, slavné řecké město kupecké ve středu pobřeží Malé Asie.
- sokol**; ve středověku užívali rytíři cvičených sokolů k lovu ptáků a drobné zvěře.
- spěž**, čili *bronz*, směs mědi a cínu; v dávných dobách byl to nejoblíbenější kov, z něhož veškeré nástroje a nádoby se zhotovovaly.
- šalmaj**, dechový dřevěný nástroj hudební u pastýřů často užívaný.
- špitál**, vlastně útulek pro pocestné, později ve smyslu nemocnice; ve středověku byly špitály při klášteřích.
- Štrassburk**, starobylé město v jižním Německu při horním Rýně.
- text**, souvislá část nějakého spisu, při hudebních skladbách značí text slova na rozdíl od nápěvu.
- Thessalie**, hornatá krajina v severovýchodním Řecku.
- Thetis**, choť Peleova a matka Achilleova, byla z rodu mořských vil a tedy patřila k polobohům.
- Tmolos**, pohoří ve střední Lydii.
- tonsura**, vyholené místo na temeni hlavy katolických kněží.
- traktát**, menší spisek náboženského obsahu.
- Turgot** (vyslov Tyrgó) Jakub, státník a ministr francouzský; proslul spisy národohospodářskými, žil v l. 1727—1781.
- turnaj**, rytířský zápas ve zbrani.

- úlitba, způsob oběti pohanské záležející v ulévání nápoje.
- Varius Rufus**, římský básník z doby Augustovy; žil v letech 74—14 př. Kr.
- Venuše**, bohyně lásky, krásy a rozkoše u starých Římanů, řecky slula *Afródita*, byla matkou Aeneasovou.
- Vergilius**, Publius Vergilius Maro, největší básník římský, žil v l. 70—19 př. Kr.
- Vollandová** či **Volánová**.
- Voltaire** (vyslov Voltér) František Maria, hrabě Voltaire vlastně Arouet (čti Arucé), nejslavnější spisovatel, dějepisec a myslitel francouzský XVIII. věku, žil v letech 1694—1778.
- Würzburg** (ürz = yrc), starobylé biskupské město v Bavorsku na březích řeky Mohanu.
- Zeus** (skloňuje se *Dia, Díovi, Dia* atd.), nejvyšší bůh řecký, vládce nebes, hromu a mračen, král všech bohů a lidí.
- žalmista**, skladatel žalmů; pravidelně nazývá se tak král David, jemuž většina žalmů se přičítá.
- žaltář**, sbírka žalmů.

P o z n á m k a. Verše z básní Homerových a Vergiliových, uvedené v článcích „Hněv Achilleův“ a „Básník Vergilius“, vyňaty jsou z překladů Josefa Němce a Otmará Vaňorného. Výtečné ty překlady obsaženy jsou v knize „Výbor z literatury řecké a římské“, kterou dle Timotheje Hrabého upravil Otmar Vaňorný v Praze r. 1906. Kdo chce lépe poznati spisy řeckých a římských básníků, najde v této knize hojného poučení.

OBSAH:

	Strana
ÚVOD - - - - -	7
HNĚV ACHILLEŮV - - - - -	22
BÁSNÍK VERGILIUS - - - - -	41
KŘEŠŤANSKÝ RYTÍŘ - - - - -	55
PRVNÍ TIŠTĚNÉ KNIHY - - - - -	69
VELKÁ ENCYKLOPAEDIE - - - - -	80
SLOVNÍČEK - - - - -	90